

**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÇOCUK GELİŞİMİ ANABİLİM DALI
ÇOCUK GELİŞİMİ TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DUYU BÜTÜNLEME ÇALIŞMALARININ
ÇOCUĞUN ÖZBAKIM BECERİLERİNE VE
SOSYAL DUYGUSAL GELİŞİMİNE ETKİSİ**

Elif ERKAN

Yüksek Lisans Tez Projesi

**KONYA
Ekim 2023**

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DUYU BÜTÜNLEME ÇALIŞMALARININ
ÇOCUĞUN ÖZBAKIM BECERİLERİNE VE
SOSYAL DUYGUSAL GELİŞİMİNE ETKİSİ

Elif ERKAN

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı
Çocuk Gelişimi Tezsiz Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tez Projesi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hatice YALÇIN

Konya
Ekim 2023

KABUL VE ONAY

Elif ERKAN tarafından hazırlanan “Erken Çocukluk Döneminde Duyu Bütünleme Çalışmalarının Çocuğun Özbakım Becerilerine ve Sosyal Duygusal Gelişimine Etkisi” başlıklı bu çalışma, Ekim 2023 tarihinde başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Projesi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hatice YALÇIN
KTO Karatay Üniversitesi

_____

Bu tezsiz yüksek lisans bitirme projesinin yapılması gereken bütün gerekliliklerinin yerine getirdiğini onaylıyorum.

_____
Doç. Dr. Hatice YALÇIN
Anabilim Dalı Başkanı

Jüri tarafından kabul edilen bu çalışmanın Yüksek Lisans Projesi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

_____
Dr. Öğr. Üyesi Necati VARDAR
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans projemin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dahilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğumu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.¹

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir.²

Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.³⁴

Ekim 2023

Elif ERKAN

---

¹ MADDE 6(1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

² MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

³ MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

⁴ MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Projesi Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Doç. Dr. Hatice YALÇIN danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez/proje çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez/proje çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ekim 2023

Elif ERKAN

Değerli eşim ve üç kızıma

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans sürecimin her aşamasında ve daima yanımda olduğunu hissettiğim; varlığı, yazarlığı, derin bilgi ve tecrübeleriyle öğrencilik ve öğretmenlik hayatıma ilham veren değerli hocam Doç. Dr. Hatice YALÇIN' a,

Bilgi ve tecrübeleriyle bu sürece değer katan hocalarım Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN, Prof. Dr. Füsun SUNAR, Doç. Dr. Emine Gülriz AKAROĞLU, Dr. Öğr. Üyesi. Berna BAYIR'a,

Çocuk gelişimi alanına gönül verdiğimde daha da anlamlandırabildiğim mutlu ve unutulmaz bir çocukluk dönemini ailecek bize yaşatmış olan, sevgi ve desteklerini her daim üzerimde hissettiğim, büyük emek ve fedakarlıklarla beni yetiştiren değerli annem Gülayşe KÜÇÜKYAĞCI, babam Mehmet Mesut KÜÇÜKYAĞCI, abim Emrah KÜÇÜKYAĞCI'ya,

Eğitim sürecimde manevi desteklerini esirgemeyen, ihtiyaç duyduğum çalışma zamanlarıma katkılar sağlayan değerli annem babam, Sümeyye ERKAN ve Ali ERKAN'a

Destek ve tecrübeleriyle her daim yanımda olan, varlığı ve sevgisinden güç aldığım değerli eşim Uzm. Dr. Muhammet Hüseyin Erkan'a

Mucizevi varlıkları, doğallıkları ve gözlerimin önünde şahit olduğum gelişimleriyle anneliğime, mesleğime ve hayatıma dair bana eşsiz tecrübeler katan, yaşama sevinci veren canım kızlarım Sıla, Asya, Ayça ERKAN'a

Sonsuz sevgi, saygı ve teşekkürlerimle...

Ekim 2023

Elif ERKAN

ÖZET

Elif ERKAN

Erken Çocukluk Döneminde Duyu Bütünleme Çalışmalarının Çocuğun Özbakım
Becerilerine ve Sosyal Duygusal Gelişimine Etkisi

Yüksek Lisans Tezi

Konya, 2023

Bu çalışmanın amacı; erken çocukluk döneminde, duyu bütünlemenin özbakım becerilerine ve sosyal duygusal gelişime etkisini incelemektir. Erken çocukluk dönemi, yaşamın sihirli yılları olarak kabul edilmektedir. 0-6 yaş arasındaki dönemde gelişim özellikleri yaşamı etkiler. Bu yaşlarda gelişimin önemi gittikçe artmıştır ve erken çocukluk dönemine ilişkin yapılan araştırmalar da artmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 0-18 yaş arası çocukluk dönemi olarak kabul etmektedir. Doğumdan 6 yaşına kadar olan erken çocukluk deneyimleri, gelecekteki tüm öğrenme, davranış ve sağlığın temelini oluşturmaktadır. Erken yaşlardaki güçlü bir temel, çocukların yaşama uyum sağlayan yetişkinler olmalarını sağlamaktadır. Bir çocuğun ilk yılları yaşam boyu fiziksel, sosyal ve duygusal etkilere sahip olabilir. Olumlu deneyimler ve nitelikli ortamlar küçük bir çocuğun sosyal ve duygusal gelişimini artırmaktadır. Erken yaşlardaki travmatik deneyimler, veya ortamlar; uzun süreli, zararlı etkilere sahip olabilir. Özellikle doğumdan 3 yaşına kadar olan süre, beyin gelişimi için çok önemlidir. Erken çocukluk dönemi; beyin gelişiminin hızlı olduğu bir dönemdir. Bu gelişimi destekleyecek mekanizmalar ve müdahaleler, doğumdan itibaren yapılmalıdır. Erken çocukluk döneminde eğer çocuk yaşına uygun oyunlara veya hareketleri yapamıyorsa; kas tonusu zayıfsa, çocuk zayıfsa, yumuşak kaslara sahipse; sakar ise ve sürekli düşüyorsa, vücudunu algılayamıyorsa; oyuncakları kırıyorsa; zıplamaktan, sallanmaktan veya ayaklarının yerden kesilmesinden hoşlanmıyorsa; makasla kağıt kesemiyorsa; duyu bütünleme terapisine ihtiyacı olduğu ön görülmektedir. Çocukların sosyal ve duygusal davranışlarını nasıl etkilediğini anlamak önemlidir. Giderek hızla değişen ve çeşitlilik gösteren bir dünyada, sosyal ve duygusal becerilerin rolü daha önemli hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında yaşamın en kritik dönemlerinden olan erken çocukluk döneminde duyu bütünleme çalışmalarının çocuğun özbakım becerilerine ve sosyal duygusal gelişimine etkisinin derinlemesine incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Erken çocukluk, duyu bütünleme, özbakım becerileri, sosyal duygusal gelişim

ABSTRACT

Elif ERKAN

The Effect of Sensory Integration Studies in Early Childhood on the Child's Self-Care Skills and Social Emotional Development

Master's Thesis

Konya, 2023

The purpose of this study; To examine the effects of sensory integration on self-care skills and social emotional development in early childhood. Early childhood is considered the magical years of life. Developmental characteristics affect life in the period between 0-6 years of age. The importance of development at these ages has increased and research on early childhood has also increased. The World Health Organization accepts the age of 0-18 as childhood. Early childhood experiences, from birth to age 6, lay the foundation for all future learning, behavior and health. A strong foundation in the early years enables children to become well-adjusted adults. A child's early years can have lifelong physical, social and emotional impacts. Positive experiences and quality environments increase a young child's social and emotional development. Traumatic experiences or environments at an early age; may have long-term, harmful effects. Especially the period from birth to 3 years of age is very important for brain development. Early childhood; It is a period when brain development is rapid. Mechanisms and interventions to support this development should be implemented from birth. In early childhood, if the child cannot engage in age-appropriate games or movements; if muscle tone is weak; if the child is thin, has soft muscles; If he is clumsy and constantly falls, if he cannot perceive his body; breaks toys; does not like jumping, swinging or being swept off their feet; cannot cut paper with scissors; It is predicted that he needs sensory integration therapy. It is important to understand how it affects children's social and emotional behavior. In an increasingly rapidly changing and diverse world, the role of social and emotional skills is becoming more important. In the light of this information, there is a need to examine in depth the effects of sensory integration studies on the child's self-care skills and social emotional development in early childhood, which is one of the most critical periods of life.

Keywords

Early childhood, sensory integration, self-care skills, social emotional development

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
2. KONUyla İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Erken Çocukluk.....	5
2.1.1. Erken Çocukluk Tanımı ve Kapsamı	5
2.1.2. Erken Çocukluk ve Duyu Bütünleme	11
2.1.3. Erken Çocukluk ve Özbakım Becerileri.....	12
2.1.4. Erken Çocuklukta Sosyal ve Duygusal Gelişim.....	12
2.2. Özbakım Becerileri.....	14
2.2.1. Özbakım Becerilerinin Tanımı ve Kapsamı	14
2.2.2. Özbakım Becerilerinde Geliştirilmesi ve Motor Beceriler.....	18
2.2.3. Özbakım Becerilerini Etkileyen Faktörler.....	20
2.3. Duyu Bütünleme.....	23
2.3.1. Duyu Bütünlemenin Tanımı ve Kapsamı	23
2.3.2. Duyusal Problemlerde Duyu Bütünleme	27
2.3.3. Duyusal Problemlerin Tanılanması	31

2.3.4. Duyu Bütünleme Problemlerinin Tedavisi	35
2.4. Duygusal Gelişim	39
2.4.1. Duygusal Gelişimin Tanımı ve Kapsamı.....	39
2.4.2. Farklı Yaş Dönemlerinde Duygusal Gelişim.....	42
2.4.3. Duygusal Gelişimi Etkileyen Faktörler	44
2.4.4. Duygusal Gelişimde Ailenin Rolü.....	46
2.5. Sosyal Gelişim.....	48
2.5.1. Sosyal Gelişimin Tanımı ve Kapsamı	48
2.5.2. Sosyal Gelişimle İlgili Kavramlar	51
2.5.3. Çocuklarda Sosyalleşme Özellikleri.....	52
2.5.4. Okul Öncesi Dönemde Sosyal Gelişim	54
3. SONUÇ	56
KAYNAKLAR	57
ÖZGEÇMİŞ	68

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Erken çocukluk döneminde özbakım becerileri.....	16
Tablo 2. Duyusal problemlerde belirtiler ve çocukların duyusal bozuklukla ilişkili davranışları.....	29
Tablo 3. Farklı yaş gruplarında görülebilen duyu bütünleme bozuklukları.....	32
Tablo 4. Duyu bütünleme problemi bulunan bireylerin evde kendilerinin yapabilecekleri aktiviteler.....	37
Tablo 5. Çocuk davranışlarının daha iyi anlaşılmasına yönelik davranış sorunlarının olası nedenleri ve eylemler	50

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Erken okul başarısına yol açan erken çocukluk gelişimi modeli	7
Şekil 2. Erken okul başarısına yol açan erken çocukluk gelişimi modeli	8
Şekil 3. Erken çocuklukta nitelikli eğitim için kavramsal model	10
Şekil 4. Özbakım becerilerini etkileyen faktörler	21
Şekil 5. Duyu bütünleme gerektiren durumlar	24
Şekil 6. Duyu bütünleme ile ilgili gelişimsel hiyerarşi	26
Şekil 7. Sosyal çevre ve sosyal gelişim ilişkisi diyagramı.....	48

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ABA	Applied Behavior Analysis
APA	Amerikan Psikiyatri Derneği
CDC	Centers for Disease Control and Prevention
DSM	Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorders
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	Unites Nations
WHO	World Health Organisation

1. GİRİŞ

Günümüzde erken çocukluk dönemindeki gelişim özelliklerinin yaşamı etkilemesinin önemi anlaşıldığından, erken çocukluk dönemine ilişkin yapılan araştırmalar da artmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 0-18 yaş arasını çocukluk dönemi olarak kabul etmektedir (Aral, Kadan ve Aysu, 2023, s. 139) ve 0-6 yaş arasını kapsayan erken çocukluk dönemi (Sağlam ve Aral, 2016, s. 44), gelişimsel olarak çocukluk dönemi kapsamında yer alan ve pek çok gelişimsel deneyimin ve becerinin kazanıldığı dönemdir (Zembat vd., 2016, s. 225). Doğumdan 6 yaşına kadar olan erken çocukluk deneyimleri, gelecekteki tüm öğrenme, davranış ve sağlığın temelini oluşturan beyin mimarisinin gelişimini etkilemektedir. Güçlü bir temel, çocukların iyi işleyen yetişkinler olmak için ihtiyaç duydukları becerileri geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Kıral ve Çilek, 2020, s. 7).

Uluslararası araştırmalar, ilk yıllarda daha nitelikli erken çocukluk eğitimlerinin verildiği çocukların daha sonraki yaşam dönemlerinde daha iyi eğitim sonuçlarına sahip olduğunu göstermektedir (Loeb vd., 2007; Swain, Springer & Hofer, 2015; Zhai, Raver & Jones, 2012). Aynı zamanda, yüksek kaliteli erken çocukluk eğitiminin özellikle düşük gelirli kökenden gelen çocuklara fayda sağladığına ilişkin araştırmalar da bulunmaktadır (Carlson, 2005).

Bir çocuğun ilk yılları yaşam boyu fiziksel, sosyal ve duygusal etkilere sahip olabilir. Olumlu deneyimler ve ortamlar küçük bir çocuğu yaşam boyu daha güçlü bir yola sokabilirken, bu gelişim yıllarında yaşanan travmatik deneyimler veya ortamlar uzun süreli, zararlı etkilere sahip olabilir. Özellikle doğumdan 3 yaşına kadar olan süre, bireysel nöronlar arasında milyarlarca bağlantının kurulduğu, beyin gelişiminin hızlı olduğu bir dönemdir. Bu gelişimi destekleyecek mekanizmalar ve müdahaleler doğumdan itibaren mevcut olmalıdır (Weisman vd., 2018, s. 1077). Çocukların erken yaşlarda edindikleri deneyimler beyin gelişiminde çok önemli bir rol oynar. Olumlu faktörlere maruz kalmak, özellikle ebeveynlerle ve diğer yetişkinlerle istikrarlı ve duyarlı ilişkiler ile güvenli ve destekleyici ortamlar, olumlu gelişimi teşvik eder (Tauman vd., 2017, s. 84). Bebeklerde ve küçük çocuklarda beyin gelişimi tam olarak desteklendiğinde, gelecekteki bireysel ve toplumsal başarı için kritik olan dönüm noktalarına ulaşma olasılıkları daha yüksektir (Smythe vd., 2021, s. 223).

Erken çocukluk döneminde gelişimsel bozuklukların, gecikmelerin veya hassasiyetlerin erken tespiti ve müdahalesi, çocukların ve ailelerinin refahı açısından kritik öneme sahiptir ve sağlık ve eğitim hizmetleri ile profesyonellerin sorumluluğu altındadır (Kuru Turaşlı, 2014). Amerikan Pediatri Akademisi'ne (APA) göre eğitim ve sağlık alanları, gelişimsel ve davranışsal bozuklukları ve sorunları olan çocukların erken taranması, değerlendirilmesi ve müdahale edilmesinde önemli ilerleme kaydetmiştir (Yardımcı-Lokmanoğlu vd., 2021).

Erken çocukluk döneminde duyuların gelişmesi, çocuğun dış dünyaya uyumunda çok önemlidir. Duyusal entegrasyon çocukların tüm duyularını (dokunma, koku, tat, görme ve işitme) birlikte kullanmayı öğrenmelerine yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Duyu bütünleme uygulamalarının, çocuktaki zorlu davranışları veya tekrarlayan davranışları iyileştirebileceği yönünde pek çok araştırma sonuçları bulunmaktadır (Senemoğlu, 2008, s. 49).

Erken çocukluk döneminde eğer çocuk yaşına uygun oyunlara veya hareketleri yapamıyorsa; kas tonusu zayıfsa; çocuk çelimsiz, yumuşak kaslara sahipse; sakar ise ve sürekli düşüyorsa veya takılıyorsa, insanlara veya mobilyalara çarpıyorsa; vücudunun yerini ve etrafındakileri algılayamıyorsa; oyuncakları veya boya kalemlerini kırıyorsa; zıplamaktan, sallanmaktan veya ayaklarının yerden kesilmesinden hoşlanmıyorsa; boyama yapmaktan, yap-boz yapmaktan veya makasla kesmekten hoşlanmıyorsa ve buna benzer farklılıkları var ise duyu bütünleme terapisine ihtiyacı olduğu ön görülmektedir (Taygur, Altıntaş ve Yılmaz, 2015, s. 306).

Çocuklar duyusal deneyimler ile gelen duyusal girdiyi yorumlama, ayarlama ve uygun cevap oluşturmayı geliştirirler. Örneğin çocuklar; koşma, sallanma ve yuvarlanma gibi aktiviteler ile vücutlarının uzaydaki konumu hakkında bilgi kazanırlar (Miller vd., 2007, s. 135). Bu kazanım ve bilgi onların dünyada güvenli bir şekilde gezinmelerine yardımcı olur (Dunn, 2001, s. 608). Bununla birlikte bazı çocukların duyusal bilgiyi düzenleme becerisi olması gerektiği gibi gelişmeyebilir. Bunun sonucu olarak; oyun, giyinme, yemek yeme ve sakin kalabilme gibi günlük yaşamlarında zorluklar ortaya çıkabilir (Moyes, 2010, s. 81). Duyu bütünleme süreci işlevsel ve uygun bir şekilde çalışmadığı zaman, çocuklar birçok fonksiyonel zorluklar sergileyebilirler (Proske & Gandevia, 2012, s. 1651).

Duyu bütünleme uygulamaları, çocuğun bir mesleki terapist tarafından değerlendirilmesiyle başlamaktadır. Terapist daha sonra çocuğun duyuşsal tepkilerini, özellikle de denge ve fiziksel hareketle ilgili tepkileri uyaracak etkinlikleri içeren bir program planlar ve yürütmektedir (Lahunta & Glass, 2009, s. 319). Bu sallanma, zıplama veya tırmanma gibi şeyleri içerebilir. Duyuşsal entegrasyon terapisi, iletişim, davranış ve eğitim terapilerini de içeren daha geniş programların bir parçası olacak şekilde tasarlanmıştır (Rine & Wiener-Vacher, 2013, s. 507).

Erken çocukluk döneminde çocuğun kendinize bakmayı öğrenmesi bağımsızlığı geliştirmenin ilk adımıdır. Öz bakım ihtiyaçları genellikle kişinin kendi vücudunun bakımıyla ilgilidir ve yıkanma, bağırsak ve mesane yönetimi, giyinme, yemek yeme, kişisel hijyen, kişisel bakım ve uyku gibi bakım becerilerini içerir (Temiz ve Girgin Büyükbayraktar, 2014). Bir ebeveyn/bakıcı ilk birkaç yılını çocukları beslemek, temizlemek ve onlara bakmakla geçirir. Ergoterapistler, ebeveynlere ve bakıcılara, çocuklarının öz bakım becerilerini ve bağımsızlığını geliştirmede nasıl destekleyebilecekleri konusunda tavsiye ve destek sunabilir (Varol, 2005, s. 59).

Erken çocukluk döneminde öz bakım becerilerinin gelişmesi aynı zamanda çocuğun sosyal ve duyuşsal gelişimi ile de ilişkilidir. Sosyal ve duyuşsal gelişim diğer gelişim alanları ile bir bütündür ve birbirlerini tüm gelişim alanları etkiler. Sosyal ve duyuşsal gelişimde (1) öz farkındalık, (2) başkalarını dikkate alma, (3) başkalarıyla bağlantı ve (4) değişimi etkileme ve bunların uygulamalarını genişletme gibi faktörler birbirlerini büyük oranda etkilemektedir (Senemoğlu, 2008).

Sosyal ve duyuşsal gelişim özellikleri modeli kişisel farkındalıkla başlamaktadır. Benlik farkındalığının odak noktası, sosyal ve duyuşsal gelişimde, çocuğun kendini tanıma boyutunu oluşturan doğru öz bilgidir. Kişisel farkındalık, duyuşsal durumunuzun bilgisi ve anlaşılması, güçlü yönlerin ve sınırlamalarının değerlendirilmesi ve tercihlerin tanınması olarak tanımlanır ve duyuşsal öz farkındalığı, doğru öz değerlendirmeyi ve eğilimleri tanımlamayı içermektedir (Senemoğlu, 2008, s. 92).

Çocuğun sosyal ve duyuşsal gelişim bebeklikten itibaren başlamaktadır. Bebeğin etrafındaki kişilere ilk gülümseyişi ile başlayan kendini ifade etme, duyuşlarını denetleyebilme, sosyal uyaranları buldukları bağlama göre doğru algılama ve bu uyaranlara doğru tepkiler verme ile devam eden davranış örüntülerini kapsayan

bir gelişim alanıdır. Sosyal ve duygusal gelişim aynı zamanda mizaç, empati, kıskançlık, merhamet, öfke kontrolü, kaygıyı kontrol etme gibi pek çok özelliği de içine alan bir kavramdır. Bunlardan biri olan mizaç, her insanın doğal, kalıtsal davranış tarzıdır. Çevredeki dünyanın nasıl görüldüğü ve ona nasıl tepki verildiğini şekillendiren, doğuştan gelen özelliklerin ve kişisel deneyimlerin bir birleşimidir. Davranışın “neden”i değil, “nasıl”ı önemlidir (Oktay, 2004).

Çocukların sosyal ve duygusal davranışlarını nasıl etkilediğini anlamak önemlidir (Boyatzis, 2009, s. 749). Bazı çocuklar günün aynı saatinde aç olurlar ve her gün aynı şeyi yemekten hoşlanırlar. Diğer çocuklar ise günün farklı saatlerinde aç olurlar ve yediklerini değiştirmeyi severler. Bakım veren bireyler ve eğitimciler için zorlayıcı olabilecek duygusal özellikler için çocuğun duygusal gelişim özelliklerinin gözlenmesi ve detaylı bilgilere sahip olunması gerekmektedir (Goleman, 1995).

Sosyal ve duygusal beceriler, kişinin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını düzenleme yeteneklerini ifade eder. Bu beceriler, okuryazarlık veya aritmetik gibi bilişsel yeteneklerden farklıdır çünkü bunlar, insanların bilgiyi işleme konusundaki ham yeteneklerini belirtmekten ziyade, esas olarak insanların duygularını nasıl yönettikleri, kendilerini nasıl algıladıkları ve başkalarıyla nasıl etkileşime geçtikleri ile ilgilidir (Kankaras, 2017). Ancak sosyal ve duygusal gelişim de durumsal faktörlere bağlıdır ve resmi ve resmi olmayan öğrenme deneyimleri yoluyla değişim ve gelişime duyarlıdır. Daha da önemlisi, sosyal ve duygusal beceriler kişinin hayatı boyunca çok çeşitli kişisel ve toplumsal sonuçları etkiler (Almlund, 2011, s. 182).

Giderek hızla değişen ve çeşitlilik gösteren bir dünyada, sosyal ve duygusal becerilerin rolü daha önemli hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında yaşamın en kritik dönemlerinden olan erken çocukluk döneminde duyu bütünleme çalışmalarının çocuğun özbakım becerilerine ve sosyal duygusal gelişimine etkisinin derinlemesine incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

2.KONUyla İLGİLİ KavRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Erken Çocukluk

2.1.1. Erken Çocukluk Tanımı ve Kapsamı

Erken çocukluk, gebeliğin başladığı zaman olan döllenmeden ilkokulun ilk yıllarına geçişe kadar insan gelişiminin dönemi olarak tanımlanır. Genellikle 8 veya 9 yaşında biter (Rebello, 2012, s. 14). Bu tanım Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne, erken çocukluk literatürüne ve hükümet politikalarında da bulunmaktadır (Roberts, 2007, s. 314). Erken çocukluğa yatırımın yalnızca küçük çocukların ve ailelerinin refahı için değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplumun iyiliği için de gerekli olduğunu gösteren çok sayıda kanıt vardır. Erken çocukluğa yapılan yatırımın getirilerinin çoğu sosyal, ekonomik ve eğitimsel faydalar şeklinde kamu yararıyla ilgilidir. Yaşamın bu dönemine dikkat etmek, herhangi bir ülkedeki ötekileştirilmiş ve dezavantajlı nüfus grupları arasında özellikle önemlidir. Savunmasız geçmişlere sahip çocukların ve engelli çocukların, daha avantajlı veya engelli olmayan akranlarına göre orantısız olarak daha fazla fayda sağladığına dair kanıtlar vardır (Aydın ve Ulutaş, 2007, s. 37).

Erken çocukluk döneminde gelişimin hassas aşamaları vardır. Gebelikten hamileliğe kadar olan doğum öncesi dönemde annenin sağlığı ve beslenmesi fetal gelişimi önemli ölçüde belirler. Güvenli doğum, bebek beslenmesi, güvenlik ve sağlık, bilişsel uyarım, besleyici gıdalar ve yeni yürümeye başlayan çocukları keşfetmek için güvenlik ve evden başarılı geçişler (örneğin oyun grubuna veya anaokuluna) hepsi erken çocukluk gelişiminin kritik yönleridir ve ilköğretime zemin hazırlar. Bir başka deyişle erken çocukluk gelişimi, kişinin yaşamının her unsurunu şekillendiren yeteneklerin gelişmesi açısından kritik bir dönemdir (Bilgici ve Deniz, 2021, s. 26).

Erken çocukluk dönemi, daha sonraki yaşamdaki başarının temelidir. Bu dönem, çocuğun beyninin hızlı bir şekilde geliştiği ve çocukların öğrenmesi ve gelişimi için birçok fırsat yarattığı zamandır. Bir çocuk, beslenme, sağlık ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra psikolojik, sosyal, manevi ve entelektüel ihtiyaçlarını da karşılayan besleyici ve teşvik edici bir ortamda büyüdüğünde hayata iyi bir başlangıç yapabilir (Çelik, B. ve Kamaraj, 2020, s. 4). Bu aynı zamanda çocuğun hayatının ilerleyen dönemlerinde tam

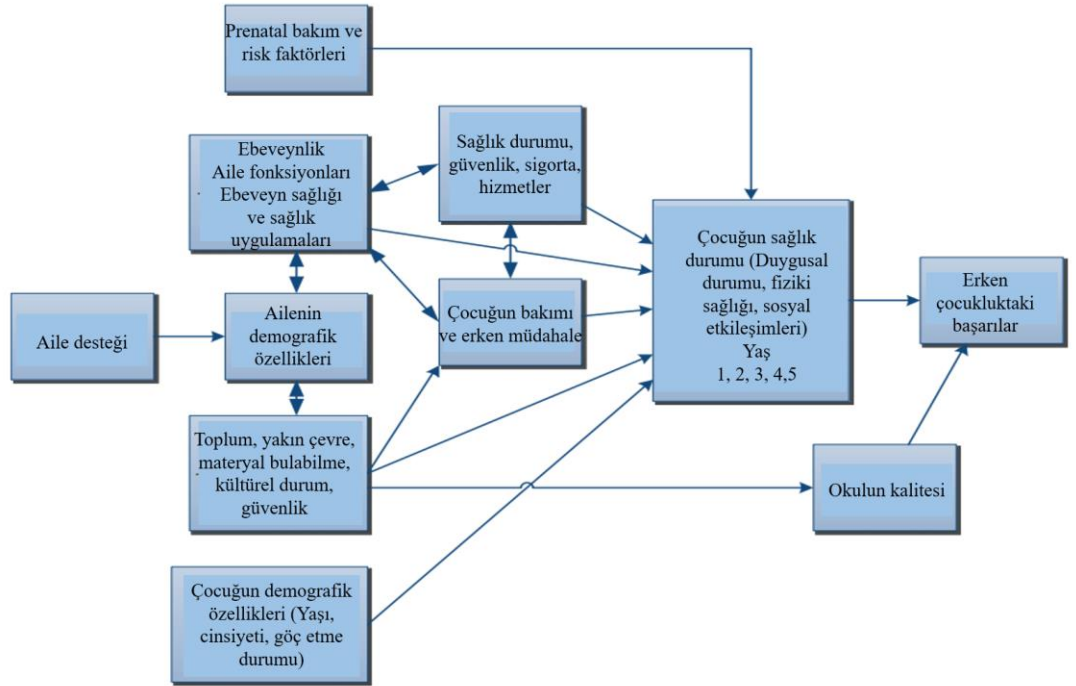
potansiyeline ulaşma şansının daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir (İvrendi ve Erol, 2018).

Çocukların ihtiyaçlarını bütünsel olarak ele almak önemlidir çünkü bir veya daha fazla temel ihtiyacın yokluğu olumsuz sonuçlara yol açabilir. Her çocuğun erken çocukluk gelişimi hakkı vardır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (UNICEF'in 6. Maddesi), çocuğun "yaşama ve sağlıklı gelişme hakkına" sahip olduğunu ve her çocuğun "yeterince iyi bir yaşam standardına sahip olma hakkına" sahip olduğunu vurgulamaktadır (UNICEF, 2020).

Erken çocukluk döneminde etkin olan öğretmenler ve bakıcılar, her çocuğun benzersiz olduğunu ve farklı ihtiyaçlara ve öğrenme tarzlarına sahip olduğunu anlamalıdır. Bu, öğretmenlerin her çocuğun öğrenme ve gelişim ihtiyaçlarına uygun etkinlikleri planlamasına yardımcı olacaktır. Çocuklar fiziksel özelliklerini genleri aracılığıyla ebeveynlerinden alırlar (örneğin cilt, saç ve göz rengi, boy, cinsiyet). Aynı zamanda farklı hızlarda gelişir ve büyürler. Bazı çocuklar diğerlerinden daha hızlı büyürler (Gülay Ogelman vd., 2023). Erken çocukluk döneminde belirgin olmak üzere her çocuk kendi kültürlerine, dillerine ve geleneklerine sahip ailelerin çocuklarıdır (Tuzcuoğlu vd., 2020). Çocuklar farklı kişiliklerle doğarlar ve insanlara ve durumlara farklı şekillerde tepki verirler. Örneğin, bazı çocuklar sinirli, uysal veya dışarıdan gelen uyaranlara karşı kayıtsız olabilirler. Cinsiyetleriyle ilgili rolleri keşfederler; örneğin kızlar annelerini, erkekler ise babalarını taklit ederler. Erken çocukluk döneminde çocukların farklı ilgi alanları vardır ve bunları genellikle uzun bir süre boyunca takip ederler (Pelletier & Corter, 2005, s. 31). Çocuklar, öğrenme stilleri adı verilen öğrenme yollarını tercih ederler. İşitsel öğrenenler en iyi şekilde dinleyerek ve bir şeyler anlatılarak öğrenirler. Görsel olarak öğrenenler, kendilerine bir şeyin nasıl yapılacağı gösterildiğinde en iyi şekilde öğrenirler. Kinestetik öğrenenler en iyi hareket ederek ve pratik şeyler yaparak öğrenirler. Çocukların farklı yaşam deneyimleri vardır. Bazı çocukların sağlığı bozuk olabilir, engelli olabilir ya da aile üyelerinden biri kronik hasta olabilir. Aşırı yoksulluk içinde yaşayan bazı çocuklar ihmale maruz kalabilir. Öğretmenlerin küçük çocuklara yönelik uygun bir program planlarken bireysel farklılıkları dikkate alması gerekmektedir (McClelland vd., 2007, s. 948).

Çocuklar erken çocukluk döneminde sosyal gelişimindeki önemli ve hızlı gelişmelerle birlikte kendilerini ve çevreyi keşfetmeye başlarlar. Annelerle kurulan bu sosyal ağ, diğer aile üyelerinin, akranların ve okul öncesi öğretmenin de katılımıyla genişler (Ünal ve Aral, 2014, s. 279).

Erken çocukluk döneminde kurulan başarısız akran ilişkileri, suçluluk duygusu, uyumsuz davranışlar ve düşük okul performansı dahil olmak üzere gelecekteki tüm gelişim aşamalarında olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Szewczyk-Sokolowski, Bost ve Wainwright, 2005, s. 379). Akranları tarafından kabul edilen ve destekleyici arkadaşlıklar kuran çocuklar sosyal, duygusal ve akademik açıdan başarılı olmaktadır (Rubin, Bukowski ve Laursen, 2009, s. 29). Erken okul başarısına yol açan erken çocukluk gelişimi modeli Şekil 1’de sunulmuştur (Brown vd., 2004).

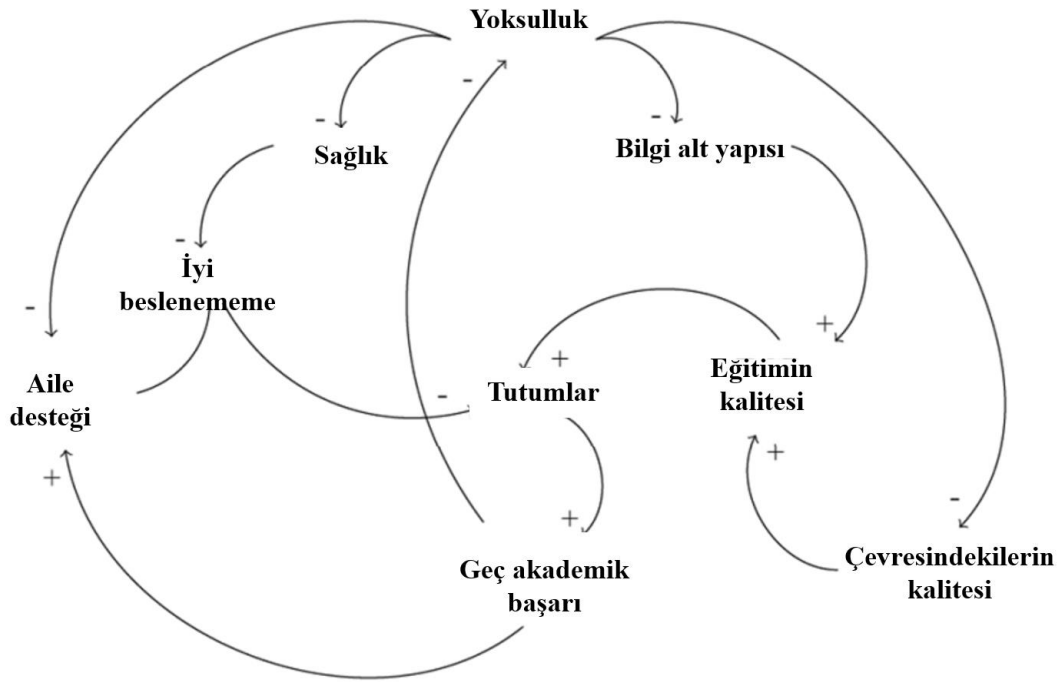

Şekil 1. Erken okul başarısına yol açan erken çocukluk gelişimi modeli

Şekil 1’de erken çocukluk döneminden itibaren aile desteğinin, prenatal dönemdeki risklerin, ebeveynin temel özelliklerinin, ailenin demografik özelliklerinin, toplumun, fiziksel çevrenin, çocuğun demografik özelliklerinin ne oranda çocuğun sosyal, duygusal, bilişsel özelliklerini etkilediğini gösteren bir diyagram sunulmuştur (Brown vd., 2004).

Erken çocukluk döneminde akran kabulü başlamaktadır. Çocuklar, diğer çocuklar tarafından sevilip kabul edilerek ya da aktif olarak görmezden gelinerek veya

reddedilerek akran gruplarını popülerliğe dayalı olarak yapılandırmaya başlarlar (Hay, Payne ve Chadwick, 2004, s. 85). Olumlu akran yaklaşımlarının kısa vadeli etkileri akademik başarı ve okula uyum olurken; kişilik gelişiminde ve psikolojik sağlıkta uzun vadeli etkiler görülmektedir (Gülay-Ogelman, 2018). Akranları tarafından sevilmeyen reddedilen çocuklar olgunlaşmamışlık, hiperaktivite, dürtüsellik ve sapkınlık gibi sosyal katılımı engelleyen sorunlu davranışlar sergileme eğilimindedir (LaFontana ve Cillessen, 2002, s. 635). Bu çocuklar akran mağduriyetine yatkındır (Prinstein & Cillessen, 2003, s. 311) ve bunun sonucunda ergenlik döneminde depresif belirtiler gösterirler (Szewczyk-Sokolowski, Bost ve Wainwright, 2005, s. 381). Erken çocuklukta gelişimi etkileyen nedensel ilişkiler, Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Erken çocuklukta gelişimi etkileyen nedensel ilişkiler (Venter, 2022)

Şekil 2, erken çocukluk sistemindeki faktörlerin her biri arasındaki nedensel ilişkileri göstermektedir. Erken çocukluk döneminde çocuğun tüm gelişim alanlarını etkileyen döngü, insan yaşam sistemini yönlendirmektedir. Ayrıca erken çocukluk döneminde çocuklar akranları tarafından sevilmeyen çocukların sosyal ve psikolojik gelişimleri açısından yüksek risk grubunda oldukları ve gelecekte alkol bağımlılığı, iş ve evlilik sorunlarıyla karşılaşabilecekleri belirtilmektedir. Akranları tarafından kabul edilen ve

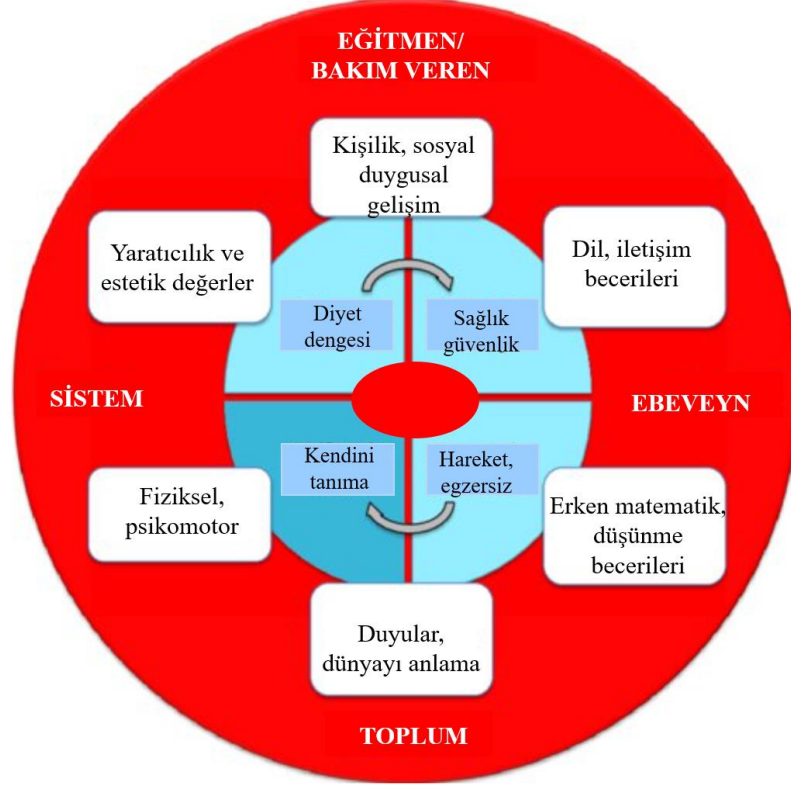
tercih edilen çocukların mağdur olma olasılıkları daha düşüktür ve daha olumlu zihinsel, sosyal ve duygusal uyum gösterirler (Yılmaz, 2012).

Erken çocukluk döneminde eğitim hizmeti veren kurumların niteliği ve bu kurumlarda hizmet veren eğitimcilerin donanımları ve çocuklara yaklaşım için uygulayacakları gelişimsel etkinliklerin büyük önemi vardır. Bir çocuk okul öncesi dönemde normal gelişim gösteriyorsa ve fiziksel ve zihinsel gelişimi üzerinde güçlü bir etkisi yoksa, çocuk yedi yaşında eğitim düzeyine ulaşacaktır. Ancak anaokulunda okula hazır olmayan aileler ve çocuklar da vardır. Okul öncesi eğitim için hazıroluşluğu bulunmayan ailelerde çocuklar, uzman gözetiminde özel bir muayeneye tabi tutulmaktadır ve okula hazır olma düzeyi konusunda uzman görüşü alınmalıdır. Çocuğun oyunsever olması, bağımsız olamaması, duygusal ve sosyal gelişiminin düşük olması onun okula hazır olmasını engeller. Böyle bir çocuk akranları ve akranları arasında yer bulamaz. Çocuğun kişiliğinin güçlü bir yönde (özellikle zihinsel) gelişmesine özellikle dikkat edilmelidir. Yetişkinler, çocuklara hızlı bir şekilde eğitim verilmesi gerektiğini her zaman akılda tutmalıdır. İnsan kişiliğinin oluşumunda okul öncesi dönem büyük önem taşımaktadır. Bu yaştaki kişinin kapsamlı oluşumundaki uygun koşullar kullanılmazsa, gelişimi sekteye uğrayabilir veya çok sıkışık hale gelebilir.

Erken çocukluk döneminin en önemli özelliklerinden biri çocukların doğal keşif olmalarıdır. Çocuklar etraflarındaki her şeye dokunmaya, tatmaya, koklamaya, bakmaya ve dinlemeye hazırdırlar (Cristovao, Candeias & Verdasca, 2020). Çocuklar gittikleri her yerde gördüklerini ve yaptıklarını merak ederler. Bu merak, özellikle matematik ve fen bilimlerinde önemli keşif ve öğrenmeyi tetikleyebilecek sorulara yol açar. Bilim, doğal dünyanın incelenmesi, dünya ve içindeki her şeyin nasıl çalıştığı hakkında bilgi edinme sürecidir. Öğrenme fırsatları her yerdedir; yaşamsal rutin olaylar, ebeveynler ve öğretmenler için çocuklarının tüm duyularıyla keşfetmelerine yardımcı olacak doğal fırsatlardır (Ashdown & Bernard, 2012, s. 398).

Erken çocukluk döneminde yapılandırılmış bir ortamda öğrenme, çocuk için kişisel gelişimini teşvik eden ilk deneyimlerdir. Bir çocuk evde konuşmayı öğrense de, okul öncesi dönemde aynı yaş grubundaki çocuklarla ve öğretmenlerle sürekli etkileşimde bulunmak onların iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur (Wentzel, 1991). Düşüncelerin ve bilginin bilgiye dönüştürülebilmesi için zihinsel görüntülerin dile

dönüştürülmesini içerir. Rol oyunları, yüksek sesle okuma seansları ve hikayeler yoluyla zengin dile maruz kalmak, çocuğun kelime dağarcığının geliştirilmesine ve dolayısıyla dil becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olur (Türnüklü, 2004, s. 136). Erken çocuklukta nitelikli eğitim için kavramsal model Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Erken çocuklukta nitelikli eğitim için kavramsal model

Şekil 3’de erken çocukluk döneminde nitelikli eğitimi vurgulayan bir diyagram sunulmaktadır. Çocuğu eğiten ya da bakım veren kişi, sistemin temel prensipleri, toplum ve ebeveyn olmak üzere dört temel faktör eğitimin niteliğini belirlemektedir. Ancak bu temel faktörlerin yanı sıra çocuğun psikomotor gelişim özellikleri, sosyal duygusal becerileri, yaratıcılık becerileri ve çocuğun ya da ailenin estetik değerleri, çocuğun sayısal kavramları erken dönemde anlayabilmesi, matematiksel ve düşünsel becerilerinin gelişimi, çocuğun dil gelişimi, sosyal etkileşimleri başlatma becerileri de erken çocukluk döneminde nitelikli bir eğitim verilmesini etkileyen önemli faktörler olarak değerlendirilmektedir.

2.1.2. Erken Çocukluk ve Duyu Bütünleme

Duyu bütünleme erken çocukluk döneminde mutlaka dikkat edilmesi gereken temel bir özelliktir. Duyusal entegrasyon, beyinde beş duyumuzdan aldığımız bilgileri almamızı, organize etmemizi ve uygun şekilde yanıt vermemizi sağlayan süreçleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Atchison, 2007, s. 109).

Çocuklukta duyu bütünleme zorlukları, çocuk gelişimine yeni bir anlayış getirmiştir. Duyu bütünleme uygulamaları 1960'lardan bu yana mesleki terapistler tarafından incelenmekte ve tedavi edilmektedir. Duyusal entegrasyon açısından zayıflıklar, çocukların uyku, beslenme, tuvalet yapma, öğrenme, oyun ve sosyalleşme dahil olmak üzere günlük mesleklerine ve rutinlerine katılımları üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle literatürde kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır (Angulo, vd. 2020; Baranek vd., 2013; Davis vd., 2013; Eeles vd., 2013; Fernandez-Prieto vd., 2021; Fetta vd., 2021; Iwanaga vd., 2014; Lyons-Warren vd., 2022).

Erken çocuklukta duyu bütünleme ayrıca çocukların çevredeki ortamın ihtiyaç ve beklentilerine göre davranışlarını düzenleme becerisine de katkıda bulunmaktadır (Nesayan & Asadi Ganomani, 2016, s. 439). Duyu bütünleme uygulamaları temelde istenen motor ve davranışsal tepkileri üretmek için beynin duyuşal girdiyi nasıl işlediğini varsaymaktadır (Little vd., 2011).

Duyusal katılımda çocukların; araştırmaya, keşfetmeye, deneyimlemeye ve duyu-motor becerilerin ötesine geçmek için etkileşim kurdukları nesnelere geri dönüt almaya ihtiyaçları vardır. Bu nokta da çevre, çocukların duyuşalarını kullanabilmesi ve gerçek deneyimler yoluyla öğrenmelerini gerçekleştirebilmesi için kritik bir öneme sahiptir (Macpherson, 2011). Çevrenin çocukların gelişiminde ve öğrenmesinde önemine dikkat çeken Vygotsky ise, bir yetişkin ile çocuk arasındaki doğrudan etkileşimin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bebeklikten itibaren çocukların keşfe yönelik davranışlarının, yetişkin desteği ile nesnelere etkileşimde bulunmaya yöneltilmesinin, öğrenme sürecindeki rolü ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte Vygotsky, çocukların özellikle erken çocukluk döneminde duyu standartlarının kazanımında, duyuşal aracılığıyla sunulacak anlamlı yaşantıların daha kalıcı öğrenmeyi desteklediğini çalışmalarında vurgulamıştır (Yeung & Thomacos, 2020).

2.1.3. Erken Çocukluk ve Öz Bakım Becerileri

Öz bakım becerileri, çocukların giyinme, yemek yeme, diş temizleme dahil yaşam aktivitelerine katılmaya hazır olmaları için üstlenilen günlük görevlerdir. Genellikle günlük yaşam aktiviteleri olarak adlandırılırlar. Bunlar genellikle küçük çocuklarda yetişkinler tarafından desteklense de çocukların olgunlaştıkça bu konularda bağımsızlığını geliştirmeleri beklenir (Sarı, 2003).

Öz bakım becerilerinin erken çocuklukta oluşması beklenir. Öz bakım becerileri, çocukların görev performansını planlama ve sıralama, gerekli malzemeleri organize etme ve günlük görevleri (örneğin öğle yemeği kutularını açmak, çizim yapmak veya çekmek için ayakta durmak) yerine getirmek için gerekli olan ince fiziksel kontrolü geliştirme yeteneğini geliştirmenin ilk yollarından biri olarak kabul edilmektedir (Demiriz ve Dinçer, 2003, s. 59).

Öz bakım becerileri, yaşam becerilerinin yanı sıra okulla ilgili birçok görevin öncüsü görevi görür. 'Kişisel bakım' terimi, bu becerilerin bağımsız olarak yapılmasının beklendiğini ve çoğu durumda başkalarının bu tür görevlere yardımcı olmasının uygunsuz hale geldiğini (tabii ki yaşa bağlı) göstermektedir. Daha spesifik olarak, birçok anaokulu ve okulun, çocukların merkeze başlamadan önce tuvalet eğitimi almaları zorunluluğu olacaktır (Senemoğlu, 1994, s. 21).

Öz bakım becerileri zor olduğunda bu durum diğer birçok yaşam deneyimi için de sınırlayıcı bir faktör haline gelir. Arkadaşımızın veya ailenizin evinde yatıya kalmayı, okul/okul öncesi gezilere gitmeyi zorlaştırır, çocuklar bağımsız olarak yemek yeme ve tuvalet yapma konusunda rahat değillerse doğum günü partilerinde öne çıkabilirler, zorbalığa maruz kalabilirler veya diğer sosyal deneyimleri kaçırabilirler (Varol, 2014).

2.1.4. Erken Çocuklukta Sosyal ve Duygusal Gelişim

Erken çocukluk dönemindeki ruh sağlığı olarak da adlandırılan ilk yıllardaki sosyal ve duygusal gelişim, çocukların aşağıdaki konularda ortaya çıkan kapasitesi anlamına gelmektedir (Zhai, Raver & Jones, 2021, s. 946). Çeşitli duyguları deneyimleme, düzenleme ve ifade etme gibi beceriler erken çocukluk döneminde gelişmektedir. Diğer çocuklarla ve yetişkinlerle yakın, tatmin edici ilişkiler geliştirmek, sosyal ve duygusal gelişimin temel becerileri arasında kabul edilmektedir. Çocuklar çevrelerini aktif olarak

keşfetmeyi ve öğrenmeyi erken çocukluk döneminde daha fazla aktif olarak yapmaktadırlar (Bilgici ve Deniz, 2021, s. 26).

Erken öğrenme ortamları, sosyal ve duygusal becerileri geliştirme ve uygulama fırsatları açısından zengindir; ancak bu ortamların kalitesi çocuğun sosyal ve duygusal gelişiminin ne ölçüde desteklendiğini etkiler. Yüksek kaliteli ortamlarda çocuklar, özenli ve çocukların ihtiyaçlarına ve güçlü yönlerine göre öğretimi bireyselleştirebilen bakıcılarla "sık, sıcak ve teşvik edici" etkileşimlerden yararlanırlar. Erken çocukluk döneminde eğitimciler, zengin uyarıcı ortamlarda çocukların keşfederek öğrenmelerini, uygulayarak pekiştirmelerini sağladıklarında çocukların özgüveni gelişmekte ve bu durum sosyal etkileşimlerinin de güçlenmesini sağlamaktadır. Erken çocukluk döneminde eğitim ilkeleri arasında öğretmenlerin sınıf yönetimine yaklaşımlarında daha az kontrolcü ve kısıtlayıcı olmanın yararlarını vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır (Brown vd., 2004; Loeb vd., 2007; Szewczyk-Sokolowski vd., 2005). Kısıtlanmadan özgürce çok fazla uyarının olduğu yerlerde öğrenen çocukların hem sosyal hem de buna bağlantılı olarak duygusal gelişimi üst düzeyde sağlanabilmektedir (Gülay Ogelman, Koyutürk Koçer ve Önder, 2023, s. 4).

Erken çocukluk dönemlerinde sosyal becerileri ve duyuları aktive eden uyarıcıların bulunması aynı zamanda çocukların zihinsel sağlığının kötü olması riskini de azaltmaktadır. Araştırmalar yoksulluğun, anne depresyonunun ve diğer risk faktörlerinin sosyal ve duygusal gelişim üzerinde olumsuz etkileri hafifletebileceğini göstermektedir (Öğretir, 2019).

2.2. Özbakım Becerileri

2.2.1. Özbakım Becerilerinin Tanımı ve Kapsamı

Özbakım becerileri, çocukların yaşam aktivitelerine (giyinme, yemek yeme, diş temizleme dahil) katılmaya hazır olmaları için üstlenilen günlük görevlerdir. Genellikle günlük yaşam aktiviteleri olarak adlandırılmaktadır (Orem, 2001, s. 99). Bunlar genellikle küçük çocuklarda yetişkinler tarafından desteklense de, çocukların olgunlaştıkça bu konularda bağımsızlığını geliştirmeleri beklenir (McCaleb & Cull, 2000, s. 31).

Öz bakım becerileri, çocukların görev performansını planlama ve sıralama, gerekli malzemeleri organize etme ve günlük görevleri (örneğin öğle yemeği kutularını açmak, çizim yapmak veya çekmek için ayakta durmak) yerine getirmek için gerekli olan ince fiziksel kontrolü geliştirme yeteneğini geliştirmenin ilk yollarından biridir. Öz bakım becerileri, yaşam becerilerinin yanı sıra okulla ilgili birçok görevin öncüsü görevi görmektedir. 'Kişisel bakım' terimi, bu becerilerin bağımsız olarak yapılmasının beklendiğini ve çoğu durumda başkalarının bu tür görevlere yardımcı olmasının uygunsuz hale geldiğini göstermektedir (Demiriz ve Dinçer, 2001, s. 152).

Öz bakım, günlük yaşamda kendine bakma yeteneği ve alışkanlığını ifade eder. Öz bakım becerileri arasında beslenme, giyinme, bakım, tuvalet eğitimi vb. yer alır. Farklı öz bakım etkinliklerine katılmak çocukların temel becerilerini geliştirmede oldukça faydalıdır (Güleç vd., 2000, s. 71). Erken çocukluk döneminde temelleri atılan özbakım becerilerinin kazanılması çocuğun bağımsız ve kendine güvenen bir birey olmasında önemli adımlardan biridir (Kara, 2001, s. 106).

Çocuklara erken çocukluk döneminde özbakım becerilerini kazandırmak için gerekli eğitim yaşantıları; evde ebeveynler, okulda ise öğretmenler tarafından sunulmaktadır. Erken çocukluk döneminde özbakım becerilerini kendisinin yapması için çocuğu yönlendirme, pratik yapmasını sağlama, tekrarlamasını sağlayarak pekiştirme ya da becerilerin doğrudan uygulanması ile özbakım becerileri daha kalıcı şekilde geliştirilebilmektedir (Çetinkaya, Arslan ve Nur, 2005, s. 229).

Özbakım becerileri öğrenilen davranışlardır (Çan, Topbaş ve Kapucu, 2004, s. 171). Özbakım becerileri erken çocukluk döneminde çocuğun merak etmesi, diğerlerinin talimat ve denetimlerini dikkate alması ve özbakım becerileriyle ilişkili geçmiş

deneyimleri çocuğun özbakım becerilerini daha yeterli yapmasını etkileyen önemli unsurlardandır (Aksakal, 1996). Çocuğun erişkin tarafından gerçekleştirilen bakım uygulamaları sırasında özbakım gereksinimlerinin desteklenerek, rehberlik edilerek, gelişme sağlayan bir çevre oluşturularak ve öğretilerek kazanabileceği vurgulanmaktadır (Şahin vd., 2008, s. 67).

3 yaşındaki çocukların ellerini yıkayabilme becerisini geliştirmiş olması beklenir. Ancak ellerini kurulayabilme becerisini kazanabilmesi için zamana ihtiyacı olabilir. Kurulama kısmında destek verilebilir. Bu yaş döneminde çatal, kaşık yarımı ile yiyebilir ancak bir kesme ya da yaralanma olmaması için kesici bir alet eline verilmemelidir. 3 yaşındaki çocuk kıyafetlerini yardımsız giyebilecek psikomotor becerilerine sahiptir. Ayrıca destek ile fermuar kapatabilir. 4 yaşındaki çocuklar ellerini ve yüzlerini yıkayabilirler. Kendi giysisindeki bütün düğmeleri ilikleyebilirler ancak bu becerinin tam anlamıyla kazanılabilmesi 6 yaşına kadar devam edebilir. Yemek yerken doğru kaşık çatal gibi araçları kullanabilirler. 5 yaşındaki çocuklar sözel ipuçları yardımıyla sofraya yardım edebilirler. Yardımsız giyinebilirler, kıyafetlerini askıya asabilirler ve giysilerini katlayabilirler. Yaşındaki çocuklar ellerini ve yüzlerini yıkayabilirler, yardımsız kurulayabilirler. Düşlerini uygun şekilde fırçalayabilirler. Ayakkabılarının bağcıklarını bağlayabilirler. Saçlarını tarayabilirler. Bıçak yardımıyla yumuşak besinleri ayırıp kendileri yiyebilirler (Yılmaz ve Özkan, 2009, s. 21). Çocukların yaşları ne olursa olsun kendi bakımlarını sürdürebilmeleri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için özbakım becerilerini kendileri yapmaları konusunda desteklenmeleri çok önemlidir (Tuzcuoğlu vd., 2020).

Çocuğa kazandırılacak özbakımı içeren temel beceriler; zamanla, yönlendirmeyle ve özellikle de tekrara bağlı olarak kazanılmış davranışlara dönüşmektedir. Dolayısıyla özbakım becerileri doğrudan öğretme yoluyla öğretilebileceği gibi, gözleme dayalı taklit yoluyla da öğrenilmekte ve zaman içindeki tekrar ve pekiştirmelerle davranışa dönüşmektedir. Çocuklar yapabilecekleri işler konusunda aileleri tarafından cesaretlendirmelidir. Çocuklar yapabilecekleri işleri kendi başlarına gerçekleştirebilmelidirler (Aksakal, 1996). Erken çocukluk döneminde özbakım becerilerinin kapsamı Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Erken çocukluk döneminde özbakım becerileri

Temizlik ve düzen	Burnunu temizleme, saçlarını tarama; tırnaklarını temizleme; yüzünü yıkama; ellerini yıkama; dişlerini fırçalama; tuvalette giysilerini çıkartma ve giyme; küçük tuvaletini yaptıktan sonra temizliğini yapma; genital bölgeyi temizleme; tuvaletten sonra ellerini yıkama; sifonu çekme; büyük tuvaletini yaptıktan sonra temizliğini yapma; giysileri kirlendiğinde örneğin üzerine bir şey döküldüğünde, çamur olduğunda temizleme; banyo yaptırılırken sırt, ense ve saçları dışındaki vücut bölgelerini yıkama; banyo sonrasında kurulanma; çöpü çöp kutusuna atma; dökülen bir şeyi örneğin kırıntı, katı yemek parçaları, dökülmüş su gibi dökülenleri toplama; oyuncaklarını veya kitaplarını toplama; giysilerini temiz ve kirli diye ayırma; giysilerini dolabına yerleştirme; yatağını toplama; ev işlerine yardım etme örneğin masa kurma, çiçek sulama, tabak kurulama gibi uygulamaları yapma gibi etkinlikleri içermektedir
Beslenme	Evde veya dışarda (lokantada, misafirlikte vb) kendi başına yemek yeme; ne yiyeceğine kendisinin karar vermesi; ne kadar yiyeceğine kendisinin karar vermesi; yumuşak şeyleri keserken/ sürerken kaşığı, çatalı veya bıçağı kendisinin kullanması; sürahidenden bardağa su boşaltma; meyve suyu, süt kutusu gibi kutuları açabilme; köfte gibi taneli yiyecekleri tabağına koyma; çorba gibi sıvı yiyecekleri tabağına koyma; tuz, biber gibi baharatları yemeğine ekme; meyve gibi yiyecekleri yenebilecek şekilde yıkama; acıktığında sandviç, meyve gibi kendisine basit yemekler hazırlama gibi becerileri içermektedir
Giyinme	Giysilerinin önünü ve arkasını bulma; gömlek, ceket, palto gibi kollu giysileri giyme; pantolon, eşofman altı gibi bacaklı giysileri giyme; şapkasını takma; atkısını sarma; eldivenlerini giyme; çoraplarını giyme; iç çamaşırlarını değiştirme; çıt çıtlı

---

	giysilerini giyme; düğmeli giysilerini giyme; fermuarlı giysilerini giyme; terliklerini veya ayakkabılarını doğru ayağına giymesi sırasında cırt cırtlı ayakkabılarını giyme; kemerli giysilerini giyme; umumi yerlerde tuvaleti bulma; ayakkabılarının bağcıklarını çözme ve bağlama gibi uygulamaları içermektedir
Kişisel güvenlik	Bilinen tehlikelerden (örneğin cam kırığı, temizlik malzemeleri, yabancılar gibi) uzak durma; yürünebilecek kısa mesafede evinin yolunu bulması gerektiğinde kendi başına komşu, oyun bahçesi, bakkal gibi yerlere gitme; yolda giderken kaldırım kullanma; geçitlerde durma; trafik işaretlerine bakma; arabadayken araba koltuğuna oturduktan sonra kemerini bağlama; bildiği bir numarayı (tel. kısa yolları kullanarak) telefonla araması gerektiğinde arama; sağlığını olumsuz etkileyecek yiyeceklerden kaçınma; duruma ve hava şartlarına (sıcaklığına) uygun giyeceklerini seçebilme gibi uygulamaları içermektedir.
Dinlenme	Yatağına gidip uyuması gerektiğinde uyuma; yorgun olduğunda kendini dinlendirici bir etkinliğe yönlenebilme; gerektiğinde dinlenmesi gerektiğinin farkında olma; gece uyurken tuvalete gitmesi gerektiğinde kendi başına gitme; yorulduğunu fark etme; yorgun olduğunu sözlü ifade etme gibi uygulamaları içermektedir

---

Tablo 1’de belirtilen özbakım becerilerinin erken çocukluk döneminde çocuk tarafından yapılması beklenir ve çocuğa bakım veren bireyler tarafından bu becerilerin desteklenmesi gerekmektedir. Gelişimsel dönemine uygun olduğu halde, yardımsız olarak yemek yiyemeyen, diş fırçalayamayan ya da tuvalet temizliğini yapamayan başka deyişle öz bakım becerileri konusunda sıkıntı yaşayan çocukların çoğunun, bu becerilere sahip olamamalarının en büyük nedenlerinden biri ebeveynlerinin aşırı koruyucu tutumlarından kaynaklanmaktadır (Yılmaz ve Özkan, 2009, s. 21). Ana-babanın aşırı

koruması, çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bu tutumu benimseyen ebeveynler; çocukları zarar görmesin, yorulmasın, üzülmesin gibi sebeplerle çocuklarının yapması gereken her şeyi onlar adına yaparlar. Bu şekilde, onları, dünyadaki tüm kötülüklerden olabildiğince koruyacaklarına inanırlar. Bu nedenle genellikle çocuklarına sorumluluk vermez, çocuklarının görevlerini de kendileri yaparlar. Bu görevler çocuğa yemek yedirme, çocuğun tuvalet temizliğini kendi yapma, çocuklarının kıyafetlerini kendisinin giyip çıkartması şeklinde olabilir (Çan, Topbaş ve Kapucu, 2004, s. 171).

Aşırı koruyuculuğun yanı sıra, etraf pislenmesin ya da daha hızlı olunsun düşüncesi ile çocuğunun görevlerini üstlenen ebeveynlere de rastlanmaktadır. Ancak her iki durumda da çocuk, otonom (kendi kendine yetebilme) bir birey olma, bağımsızlık ve güven açısından zarar görmektedir. Bu tutumlar sonucunda, çocuğun kendisini geliştirmesi engellenmekte, başta öz bakım olmak üzere diğer alanlardaki gelişimleri de olumsuz etkilenmektedir. Kendisine sorumluluk verilmeyen, yapabileceği şeyler ile ilgili kendisine fırsat tanınmayan, öz bakımıyla ilgili ve diğer açılardan sürekli olarak anne babanın kontrolünde olan bir çocuk, ileride de yanında bir kişi olmadan pek çok işlevi yerine getiremez hale gelmekte, ötekine bağımlı olmakta ve onlar tarafından kontrol edilme arzusu içinde bulunmaktadır (Ünalın, Şenol ve Öztürk, 2006, s. 95). Çocuğun öz bakım becerilerinin geliştirilmesi için kendisine fırsat tanınması, onun sorumluluk duygusu ile tanışmasını, güven duygusunun çoğalmasını sağlar. Ayrıca motor becerileri de öz bakım becerilerine bağlı bir alandır. Dişlerini fırçalayan, yemeğini kendi yiyen, eşyalarını toplayan bir çocuğun ellerini kullanması ile ince kas motor becerileri gelişmektedir (Sarıkaya, 2001).

2.2.2. Özbakım Becerilerinde Geliştirilmesi ve Motor Beceriler

Özbakım becerileri psikomotor becerilerin gelişimi ile ilgilidir ve aşağıdaki temel psikomotor gelişim özelliklerini içerir:

1. Duyusal motor beceriler
2. İnce motor beceriler
3. Bilişsel kavramlar
4. Psikolojik gelişim

1. Duyusal motor beceriler:

Çocuklar, soğuk ve sıcak gibi farklı sıcaklıklara sahip, macun veya sert katı yiyecek gibi farklı dokuya sahip farklı yiyecek türlerini alırlar. Ayrıca çocukların dokunma, tat, koku ve görsel gelişimlerini artıran tatlı, ekşi, acı gibi farklı tatlar ve renk çeşitliliğinin sağlanması, erken çocukluk döneminde duyuşsal motor becerileri geliştiren en önemli aktivitelerdir.

Çocuklar yemek yerken, düzgün oturmaları ve farklı mutfak aletlerini kullanmayı öğrenmeleri için eğitilebilir, böylece günlük yaşamlarında bu süreçte motor planlama da eğitilebilir. Yemek yemek motor planlamayı göstermek için iyi bir örnektir. Öncelikle çocukların düzgün oturmaları bilmesi, ikinci olarak tabakları masanın üzerine koyabilmesi, daha sonra yemek yerken tabakları nasıl kullanacağını bilmesi ve son olarak, bulaşıkları nasıl toparlayacaklarını bilmelerinin sağlanması çocukların motor becerilerini artıran uygulamalardır. Tüm bu ard arda dizilen uygulamalar motor gelişimin bir kategorisi olan “motor planlama” olarak tanımlanmaktadır (Şahin vd., 2008, s. 68).

2. İnce motor gelişimi

Çocuklar düğme ilikleme, giyinme ve havlu bükme gibi farklı kişisel bakım aktivitelerini uyguladığında, çocukların el-göz koordinasyonu, iki el koordinasyonu, parmak ucu esnekliği ve parmak kavrama gücü güçlenecektir. Bu kişisel bakım aktiviteleri ince motor becerilerini güçlendirebilir ve anaokulundaki çocuklara yardımcı olabilir. Örneğin, bir öğretmen çocuğun kendi başına yemek yemesini veya basit bir kelime yazmasını istediğinde, ince motor becerilerin iyi bir temeli çocuğun performansına büyük ölçüde yardımcı olur. Erken çocukluk döneminde ince motor becerilerinin desteklenmesi ve çocuğun ince motor becerilerini kullanabileceği fırsatların oluşturulması aynı zamanda çocuğun sanatsal yeteneklerini de güçlendirmektedir (Ünalın, Şenol ve Öztürk, 2006, s. 95; Yılmaz ve Özkan, 2009, s. 21).

3. Bilişsel kavramlar

Çocukların farklı kişisel bakım aktivitelerini tamamlamadan önce gözlerini ve görsel mekansal becerilerini kullanarak öz bakım aktivitelerine odaklanmaları gerekir. Örneğin çocuklar bir ceket giyerken ceketin önünü, arkasını, içini ve dışını ayırt edebilmelidir ki bu da çocukların mekan ve vücut kısımları kavramını da içermektedir. Diğer bir örnek ise, çocukların en sevdiği renkteki kıyafetlerini seçmeleri veya yemek için daha uzun

bir cips seçmeleri, kişisel bakım aktivitelerinde pratik yaptıklarında bilişsel gelişim alanlarının bu yönleri giderek daha fazla güçlenir (Aksakal, 1996).

4. Psikolojik gelişim

Erken çocukluk döneminde çocukların özbakım becerilerinin gelişimi aynı zamanda çocukların psikolojik gelişim özellikleri ile de ilişkilidir. Ebeveynlerin çocuklarından kendilerine dikkat etmelerini ve ödülleriyle takdir etmelerini istemeleri, çocukların özgüvenini, sorumluluğunu ve bağımsızlığını büyük ölçüde artıracaktır. Bu durum, çocukların uzun vadede uyum sağlamalarına büyük ölçüde yardımcı olur (Çan, Topbaş ve Kapucu, 2004, s. 171).

2.2.3. Özbakım Becerilerini Etkileyen Faktörler

Öz bakım, sağlığı teşvik edici uygulamalar yoluyla sağlığı koruma ve hastalıkları yönetme süreci olarak tanımlanmaktadır ve dolayısıyla öz bakım hem sağlıklı hem de hasta durumlarda gerçekleştirilmesi beklenen becerilerdir. Öz bakım, öz bakımın sürdürülmesi ve öz bakım yönetimi olmak üzere üç temel kavramdan oluşturulan kapsayıcı bir kavram olarak görülebilir (Hjelm vd., 2015, s. 113). Erken çocukluk döneminde kişisel bakımın bireyin özgüveninin gelişiminde, sosyal ve duygusal gelişim alanlarında önemli bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır (Buck vd., 2015; Dolansky vd., 2016; Vellone, Dagostino & Buck, 2015).

Öz bakım becerilerini geliştirmek için gerekli bazı yapı taşları bulunmaktadır:

El ve parmak kuvveti: Elleri ve parmakları alet kullanmak için kullanarak dirence karşı kuvvet uygulama yeteneğidir ve erken yaşlardan itibaren el ve parmakların kuvvetini artıran etkinliklerle çocuğun desteklenmesi gerekmektedir.

El kontrolü: Yemek yerken çatal-bıçak kullanımı gibi elleri kontrollü bir şekilde hareket ettirme ve kullanma yeteneğidir ve aynı zamanda el-göz koordinasyonunu da gerektirir.

Duyusal işleme: Çevredeki ve kişinin kendi vücudundaki duyuşsal uyarılara doğru kayıt, yorumlama ve yanıt verme becerilerini kapsamaktadır.

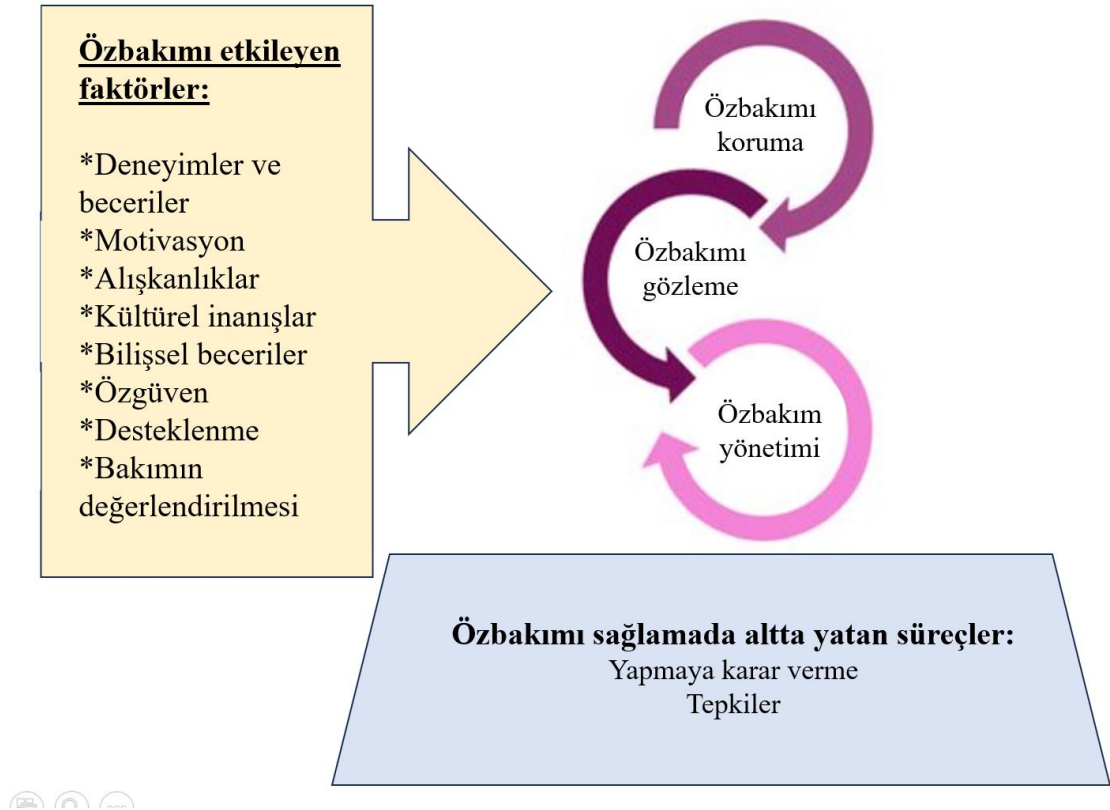
Nesne manipölasyonu: Kalemleri ve makasları kontrollü tutma ve hareket ettirme yeteneği, diş fırçası, saç fırçası ve çatal bıçak takımı gibi günlük aletlerin kontrollü kullanımını da dahil olmak üzere araçları ustaca kullanma becerisidir.

İfade edici dil (dili kullanma): İstekleri, ihtiyaçları, düşünceleri ve fikirleri iletmek için dilin konuşma, işaret veya alternatif iletişim biçimleri yoluyla kullanılmasıdır. Çocuk dil ile ifade etme becerilerini kazandığında özbakım gereksinimlerini de ifade edebilir.

Planlama ve sıralama: İyi tanımlanmış bir sonuca (örneğin diş temizliği) ulaşmak için sıralı çok adımlı görev ve etkinlik performansının kazanılması gerekmektedir.

Alıcı dil (anlama): Dilin anlaşılmasıdır ve özbakım ile ilişkili yönergeleri çocuğun anlaması sayesinde çocuk bu becerileri gerçekleştirebilir.

Uyumluluk: Yetişkinlerin yönlendirdiği basit rutinleri takip edebilme yeteneğidir. Başka bir deyişle bir yetişkinin çocuğa bunu yapmasını söylemesi ve yaptıklarını yarıda kesmesi nedeniyle çocuğun bunu yapmak istemediği durumlarda kaçınmasına yönelik davranışları göstermemesi olarak tanımlanabilir (Riegel, Dunbar & Fitzsimons, 2019; Tol vd., 2015). Özbakım becerilerini etkileyen faktörler Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4. Özbakım becerilerini etkileyen faktörler (Jaarsma vd., 2017)

Şekil 4’de özbakım becerileriyle ilgili deneyimler ve becerilerin bulunması; çocuğun özbakım becerileri yaptığıında motive edici bir uygulama görmesi; çocuğun özbakım ile ilişkili alışkanlıklarının bulunması; ailenin ve sosyal çevrenin özbakım ile ilişkili kültürel inanışlarının bulunması; bilişsel becerileri; özbakım becerilerini kendi kendine yapabileceğine ilişkin çocuğun özgüveni; özbakım becerilerini kendi kendine yaptıkça yakın sosyal evresinin çocuğu desteklemesi; aynı zamanda çocuk özbakım becerileri gerçekleştirdikten sonra bakım veren bireylerin bakımı olumlu ve destekleyici yönde değerlendirmesi, özbakımı etkileyen en önemli faktörler arasında gösterilmektedir (Jaarsma vd., 2017)

Erken çocukluk döneminde bazı aktiviteler öz bakım becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilir. Çocuğa bakım veren bireyler ve eğitimciler çocuğun yaptığı faaliyetleri küçük bölümlere ayırarak daha kolay yapılmasını sağlayabilir. Küçük bölümlerde yeni beceriler öğrenmek erken çocukluk döneminde daha kolay olduğundan, her gün bir görevin küçük bir bölümünü yapmaya çalışan çocuğun motivasyonu da artmaktadır (Önsüz ve Hıdıroğlu, 2008, s 9). Çocuğun özbakım becerilerini gerçekleştirmesinde bakım veren bireyin gözlem yapması önemlidir. Gözlem, çocuğun diğer aile üyelerinin günlük kişisel bakım becerilerini sergilediğini gözlemlemesini de kapsamaktadır (Şahin vd., 2008, s. 67). Oyuncak ayıllarla yemek yeme, giyinme veya diş fırçalama gibi kişisel bakım görevleri canlandırılabilir. Çocuğun kendi saçını veya dişlerini fırçalamadan önce, önce bakım veren bireyin ya da çevresindeki insanların saçını veya dişlerini fırçalamasını izlemesi de taklit yoluyla özbakım becerilerini geliştirmesini sağlar (Çan, Topbaş ve Kapucu, 2004, s. 172).

2.3. Duyu Bütünleme

2.3.1. Duyu Bütünlemenin Tanımı ve Kapsamı

Duyu bütünleme terimi “duyusal entegrasyon” olarak da adlandırılmaktadır. Bu ifade vücuttan ve çevreden gelen duyusal bilgilerin işlenmesi, entegrasyonu ve organizasyonunu ifade eder (Angulo vd., 2020, s. 106). Bedendeki duyularımızdan gelen bilgileri nasıl deneyimlediğimiz, yorumladığımız ve bunlara nasıl tepki verdiğimiz (veya görmezden geldiğimiz) durumlar anlamına gelmektedir. Giyinmek, yemek yemek, dolaşmak, sosyalleşmek, öğrenmek ve çalışmak gibi günlük olarak yapmamız gereken her şeyde duyusal entegrasyon önemlidir (Iwanaga vd., 2014).

Duyu bütünleme yaşamı duyusal deneyimleyebilmek ve anlamlandırmak için yedi duyumuzun organizasyonudur. Başka bir deyişle; duyu bütünlüğü, vücuttan alınan duyusal bilginin analizini, sentezini ve organizasyonunu kapsayan nörolojik bir süreçtir (Proske, U. & Gandevia, 2012, s. 1653). Duyusal bilgiler bedendeki duyularımızdan alınmaktadır:

Görme (görüş)

İşitme (işitsel sistem)

Dokunma (dokunsal sistem)

Tat (tat sistemi)

Koku (koku alma sistemi)

Propriyosepsiyon (beden farkındalığı ve pozisyon duyuları)

Vestibüler (hareket, denge ve koordinasyon farkındalığı)

İç algılama (vücudumuzda neler olup bittiğini bize söyleyen iç duyu sistemimiz; örneğin açlık, tuvalet ihtiyacı, yorgunluk, duygular vb.)

Pek çok birey için duyusal bütünleşmenin gelişimi, normal gelişimin bir parçası olarak yuvarlanma, emekleme, yürüme ve oyun oynama gibi sürekli yapılan hareketlerde ortaya çıkmaktadır. Bazı bireylerde ise bu hareketler için duyusal entegrasyon daha az gelişmiş durumdadır (Carlson, 2005, s. 596).

Duyusal entegrasyon anlayışı ilk olarak 60'lı ve 70'li yılların sonlarında nörobilim anlayışına sahip terapist ve psikolog Dr. A Jean Ayres tarafından geliştirilmiştir. Ayres duyusal entegrasyonu “Kişinin kendi vücudundan ve çevreden gelen duyuları organize eden ve vücudun çevreyle etkili bir şekilde kullanılmasını mümkün kılan nörolojik süreç” olarak tanımlamaktadır (Akt. Lyons-Warren, McCormack & Holder, 2022, s. 137).

Duyu bütünlüğü, entegrasyonu veya organizasyonu bireyin çevreden 7 duyusu ile aldığı duyu bilgilerinin kavranarak işlenmesi, yorumlanması ve bütünleştirilmesidir (Yeung & Thomacos, 2020). Çocuğun fizyolojik gelişim yaşlarında çevre ile etkileşimi beyin gelişimini şekillendirir. Sinir sisteminin değişme kapasitesi olduğu için anlamlı yapılan duyu motor aktivite tedavide temel araçtır (Nesayan & Asadi Ganomani, 2016, s. 439). Duyu bütünleme gerektiren durumlar Şekil 5’de gösterilmiştir.

Şekil 5. Duyu bütünleme gerektiren durumlar

Duyu bütünlüğü bozukluğu, taktil (dokunsal), vestibular (hem denge hem işitsel) veya proprioseptif (vücut farkındalığı) ya da diğer duylardan gelen duyusal bilginin işleme sürecindeki yetersizlik olarak değerlendirilmektedir. Özellikle özel gereksinimli çocuklarda, sinir sistemi bağlantılarını sağlayan nöronlar, normal işlevlerini yapamaz.

Başka bir deyişle omurilik ve beyin normal şekilde çalışmaz. Duyusal işlemlenin (duyu organlarımızın çalışmasının) doğru bir şekilde olması için tüm bu sistemlerin işbirliği içinde olması gerekir (Fernandez-Prieto vd., 2021, s. 2092).

Görme (görüş); işitme (işitsel sistem); dokunma (dokunsal sistem); tat (tat sistemi); koku (koku alma sistemi); propriyosepsiyon (beden farkındalığı ve pozisyon duyuları); vestibüler (hareket, denge ve koordinasyon farkındalığı) olmak üzere 7 duyumuz yoluyla çevremizdeki uyaranlar algılanarak beynin merkezi sinir sistemine uyarı olarak gönderilmektedir (Miller vd., 2007, s. 136). Merkezi sinir sisteminde (yani beyin ve omurilikte) bu uyarılar bilgi olarak işlenmektedir ve bu bilgilere uygun cevap (adaptif cevap) oluşturulmaktadır (Moyes, 2010).

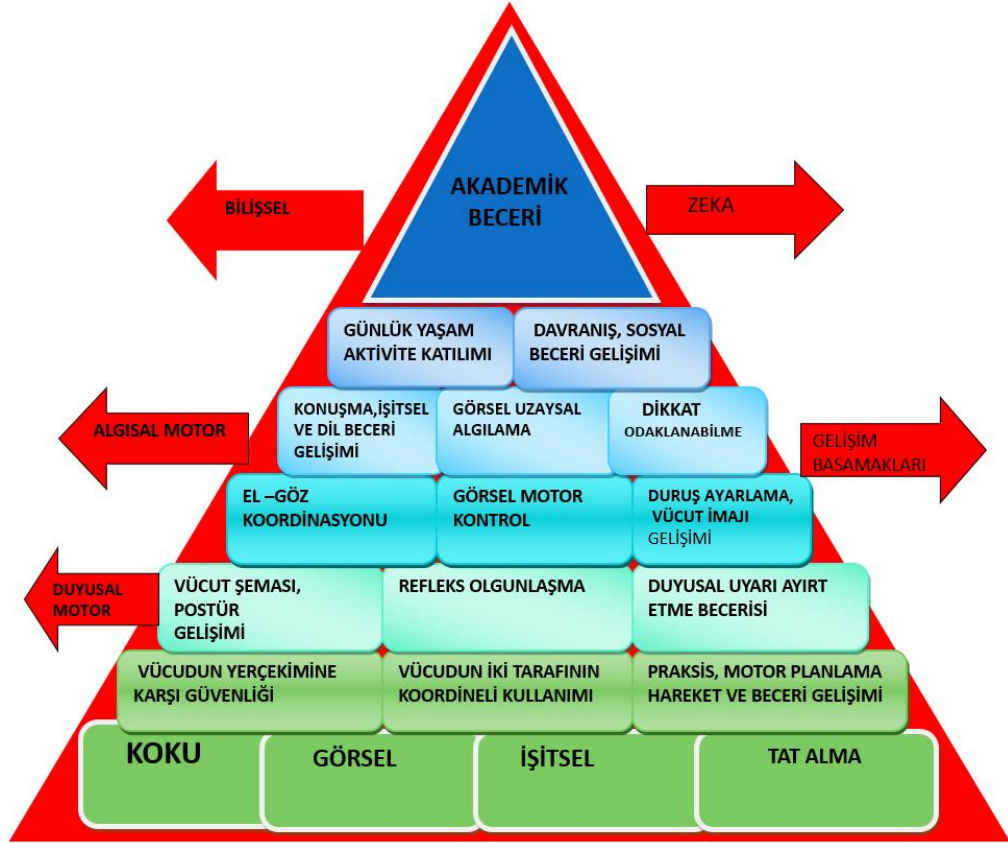
Duyu bütünleme bozukluğu her bireyde farklı şekilde ortaya çıksa da doğumdan önce, doğum sırasında veya doğum gerçekleştikten kısa bir süre sonra duyu bütünlüğü bozukluğu bebekte meydana gelebilir (Davis vd., 2013, s. 157).

Duyulardan gelen sinyaller çok zayıfsa birey duyu bütünleme zorlukları yaşar ve bu durum davranışlarında açıkça görülebilir. Bazı kişiler duyusal girdileri bunaltıcı ve üzücü olarak deneyimleyebilir ve bu da 'duyusal aşırı yüklenmeye' yol açabilir. Bireyler duyusal girdilere aşırı duyarlı, az duyarlı veya her ikisine de duyarlı olabilir (Lyons-Warren, McCormack & Holder, 2022, s. 137).

Her bireyin ara sıra duyusal girdilere karşı yetersiz veya aşırı duyarlı hissetmesi yaygındır; örneğin baş ağrısı varsa müzik veya parlak ışıklar çok fazla hissedilebilir; birey yorgunsa kendini koordinasyonsuz hissedebilir veya odaklanmakta zorlanabilir. Ancak bu duygular geçicidir ve normalde uzun vadede günlük işleyişi etkilemez. Duyusal entegrasyon veya duyusal işleme zorlukları uzun vadelidir ve günlük yaşam ve öğrenme üzerinde büyük etkiye sahiptir. Ancak profesyonel tavsiye ve uygunsa terapi ile kişinin günlük işleyişindeki gelişmeleri desteklemek için duyu bütünleme uygulamaları yapılabilir (Nesayan & Asadi Ganomani, 2016, s. 441).

Duyusal modülasyonla ilgili sorunlar, beynimiz duyusal bilgiye gereğinden fazla veya az tepki verdiğinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, eğer birey dokunmaya aşırı tepki veriyorsa, giysisinin arkasındaki etiketin fazlasıyla farkında olabilir. Birey dokunmaya az tepki veriyorsa, birinin omzuna dokunduğunu fark etmeyebilir (Proske & Gandevia, 2012, s. 1653).

İnsanların tüm farklı duylarda aşırı duyarlı veya az duyarlı olabileceği, bir anlamda aşırı duyarlı, diğerinde ise az duyarlı olabileceği bulunmuştur (Kaynak, Altun, Özer ve Akseki, 2015, s. 11). Bazı insanlar için aynı anlamda hem aşırı duyarlı hem de az duyarlı olabilirler. Duyarlılık bir duruma bağlı olabilir; örneğin stresli bir durum, duyların daha fazla ve bazen daha az farkına varmamızı sağlayabilir (Goldstein, 2019).

Şekil 6. Duyu bütünleme ile ilgili gelişimsel hiyerarşi

Şekil 6'da belirtilen gelişimsel hiyerarşi, duyu bütünleme sürecindeki seviyeleri özetlemektedir.

Seviye 1: Duyu –motor, 1.aydan itibaren: Bebeğin 1. ayından itibaren refleksleri, taktil, vestibüler, proprioseptif duyusu gelişimi ön plandadır.

Seviye 2: Algı- motor, 1.yaştan itibaren: Algısal beceri dediğimiz dış çevreden gelen duyu uyarıları algılama ve anlamlandırma, motor davranışı planlama ve yapabilme yetisi ön plandadır. Örnek: anne bebek karşısında alkış yapıyor, bebek rol aldığı anneyi algılayıp alkış yapabilir. İki elini çırpabilir, iki elini başına götürebilir, sağ ya da sol tarafına yalpalama hareketi yaparak dönebilir, yuvarlanabilir.

Seviye 3: Algı-motor, 3. yaştan itibaren: Çevreden gelen uyarıları, görme, işitme, dokunma ve diğer duyularla ayırt edip anlamlandırabilir. Herhangi bir oyun ya da amaçlı aktiviteleri duyuları aracılığı ile anlamlı hale getirir. El göz koordinasyonu, dikkati toplama, uyarılara dönüt verme becerileri gelişir.

Seviye 4: Bilişsel seviye, 6. yaştan itibaren: Bu seviyede artık çocuğumuzun okul kavramı oluşup akademik becerileri gelişmeye başlar.

Duyu bütünleme bilişsel gelişim, algısal motor becerilerin gelişimi, duyu motor becerilerin gelişimi ile ilişkili bir süreçtir. Koku, görsel duyular, işitsel duyular, tad alma duyuları gibi temel duyular vücudun yerçekimine karşı güvenliği, vücudun iki tarafının koordineli kullanımı, praksi, motor planlama, hareket gelişimi ile bağlantılıdır. Vücudun duruş şekli olan postür gelişimi, vücut şeması, reflekslerin zaman içinde olgunlaşarak bilinçli hareketler haline dönüşmesi, duyuşsal uyarıları ayırt etme becerilerinin gelişimi, duyu motor gelişimi ile ilişkili faktörlerdir. Bunun yanı sıra el-göz koordinasyonu, görsel motor kontrolü, duruş ayarlama, vücut imajı gelişimi gibi özellikler ile birlikte konuşma, işitsel ve dil becerileri, görsel-uzamsal algılamalar, dikkat becerilerinin gelişimi algısal motor gelişimi ile bağlantılı gelişim basamaklarıdır ve duyu bütünleme uygulamalarında en önemli beceriler olarak değerlendirilmektedir. Çocuğun günlük yaşam aktivitelerine katılımı, davranış, sosyal ve duygusal becerilerin gelişimi de bilişsel gelişimin temel dayanaklarıdır ve tüm bunların ortak bir süreçte gelişmesi çocuğun yaşama uyumunu sağlayan temel faktörlerdir. Duyu bütünleme uygulamaları bu faktörlere göre temellendirilmektedir (Fetta vd., 2021; Little vd., 2011).

2.3.2. Duyusal Problemlerde Duyu Bütünleme

Duyusal reseptörler çevreden gelen dokunma, görsel, tat alma, koku alma veya işitsel reseptörler yoluyla dış uyarıları veya kendi vücudumuzdan kaynaklanan dokunma, vestibüler veya propriyoseptif reseptörler aracılığıyla iç uyarılar yakalar. Bu reseptörler, yakalanan uyarıyı, işlenmek üzere beyne gönderilen duyuşsal bilgiye dönüştürür ve sonuçta belirli bir motor ve davranışsal tepki elde edilir. Duyuşsal bilginin beyin tarafından işlenmesine Duyu Bütünleme adı verilir ve uyarılara etkili bir şekilde tepki verilmesine olanak sağlar (Bloomfield vd., 2017, s. 31).

Kişinin kendi bedeninden ve çevreden gelen duyuları organize eden ve bedeni çevreyle etkili bir şekilde kullanmayı mümkün kılan nörolojik süreç, bazı durumlarda yeterli gelişmemektedir. Bu süreç “duyusal işleme bozukluğu, duyu düzenleme bozukluğu, duyusal entegrasyon bozukluğu veya duyusal işlev bozukluğu” olarak da adlandırılmaktadır (Hoeve, 2020).

Bireylerin duyusal girdilere karşı yetersiz veya aşırı duyarlı hissetmesi yaygındır; ancak bazen bu aşırı duygular geçicidir ve normalde uzun vadede günlük işleyişi etkilemeyebilir. Duyusal entegrasyon veya duyusal işleme zorlukları çoğu zaman uzun vadeli ve günlük yaşam ve öğrenme üzerinde büyük etkiye sahiptir. Ancak profesyonel tavsiye ve uygunsuz terapi ile kişinin günlük işleyişindeki gelişmeleri desteklenebilmektedir (Armstrong vd., 2013, s. 316).

Duyusal deneyimlerden yoksun kalmak; önemli ve kalıcı bilişsel, sosyal ve duygusal işlev bozukluklarına sebep olabilmektedir. İyi düzenlenmiş zengin ve uyarıcı bir çevre ile kendi başına aktivite başlatan ve devam ettiren çocuklar; dikkat becerilerini geliştirerek ve etkileşimler kurarak duyusal açıdan da sağlıklı bir gelişim süreci yaşamaktadır (Balıkçı, 2013, s. 98).

Duyusal entegrasyon güçlükleri diğer tanılarla (otizm, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu DEHB, obsesif kompulsif bozukluk OKB, genetik sendromlar ve öğrenme güçlüğü dahil) ve başka hiçbir tanı olmadan da ortaya çıkabileceğinden, yaygınlık hakkında kesin bir rakam vermek zordur. Fetta ve diğer araştırmacılar (2021) her 6 çocuktan 1'inde öğrenmeyi ve okulda çalışmayı zorlaştıran duyusal işleme sorunları bulunduğunu ortaya çıkardı. Goldstein (2019) otizm spektrum bozukluğu bulunan çocukların %66'sının ve otistik olmayan özel eğitime ihtiyacı olan çocukların %32'sinin duyusal davranışlarda kesin farklılıklar gösterdiğini bulmuştur. Bu rakamlar, duyu bütünleme ihtiyacının önemini ortaya koymaktadır (Ünay vd., 2020).

Lyons-Warren, McCormack ve Holder tarafından 2022 yılında yayınlanan bir araştırmada duyusal işleme zorluklarının, okul bağlamında otistik çocuklarda engelleyici kontrol, işitsel sürekli dikkat ve kısa süreli sözel hafızadaki yürütücü ve bilişsel işlev bozukluklarını öngördüğü belirtilmektedir.

Tablo 2’de duyusal problemlerde belirtiler ve çocukların duyusal bozuklukla ilişkili davranışları özetlenmiştir.

Tablo 2. duyuşal problemlerde belirtiler ve çocukların duyuşal bozuklukla ilişkili davranışları

Duyusal problemler	Belirtiler, çocuğun davranışları
•Duyusal Problemler Dokunma, hareket, ses veya goremeye aşırı tepkili	•Dikkati kolay dağılma •Dokunulunca kendini çekme •Bazı yiyeceklerin ve giysilerin belirli dokularından kaçınma •Parklarda olduğu gibi bilindik hareketli aktivitelere karşı korku tepkisi •Yüksek seslere hassas •Beklenmedik bir duyuşal girdi ile birlikte agresif tavırlar gösterme
Duyusal girdiye normalin altında tepki	•Yoğun duyuşal girdi arama. Örneğin kendini döndürme, nesnelerin üzerine kendini atma ve çarpma •Vücut pozisyonu ve ağrının farkında olmama •Aşırı ve düşük tepkisellik arasında geçişler yapm
Normalin altında düşük / üstünde yüksek aktivite seviyesi	•Sürekli hareket halinde olma, harekete geçmekte yavaş olma ve kolay yorulma
Koordinasyon Problemleri	•Zayıf bir denge •Spor veya top becerilerinde zorluklar •Motor koordinasyon gerektiren yeni görevleri öğrenmede ciddi zorluğu olma •Sarsak, sakar veya katı görünme
Akademik başarı ya da günlük yaşam becerilerinde gecikmeler	•Normal sınırlarda zekaya rağmen akademik alanlarda problemler •El yazısı, makas kullanımı, ayakkabıları ilikleme, elbiseleri düğmeleme veya fermuar çekmede problemler
Davranışın zayıf organizasyonu	•Dürtüsel olma •Dikkati dağılma •Görevler için planlamada güçlük

---

	<ul style="list-style-type: none"> •Aksiyonların sonuçlarını öngörememe •Yeni durumlara adapte olmada zorluk ya da yönergeleri takipte zorluk yaşama •Başarısızlıkla karşılaştığında hayal kırıklığına uğrama, agresifleşme veya kaçınma davranışı sergileme
Zayıf Kendilik Konsepti (Self-concept)	<ul style="list-style-type: none"> •Tembel, sıkılmış ya da motivasyonsuz görünme •Görevlerden kaçınma, inatçı olma zorlanma

---

Duyusal işleme bozukluğu, sadece çocukların değil aynı zamanda yetişkinlerin de uyarılara tepki verme şeklini etkilemektedir. Çoğu durumda, kişi duyuşal bilgilere karşı çok duyarlı (aşırı duyarlı) olurken, bu duruma sahip diğer kişiler uyarılara karşı uyumuş veya duyarsızlaşmış (hiposensitif) görünebilir (Karim vd., 2015, s. 376). Duyu bütünlemede problem bulunan bireyler aynı zamanda bilgiyi organize etmede ve uyarıya uygun bir tepki vermede de zorluk yaşayabilirler (Özakın, 2018).

Duyu bütünleme problemi bulunan bireyler bir şeyin sesi, hissi, görünüşü veya tadı karşısında bunalmış, sinirlenmiş, dikkati dağılmış veya üzgün görünebilmektedirler (Schaaf & Miller, 2005, s. 143). Diğer rahatsızlıklar gibi, semptom yoğunluğu da kişiye, rahatsızlığın ciddiyetine ve durumuna bağlı olarak değişebilmektedir. Duyu bütünleme bozukluğu; kişinin yeni duyuşal bilgileri kabul etme, bu bilgileri organize etme ve yorumlama ve bilgilere anlamlı şekillerde yanıt verme yeteneğini içeren karmaşık ve çok yönlüdür (Sidar ve Öztop, 2017, s. 153).

Duyusal işlemede bu tür farklılıklar olduğundan, bu durumun “duyuşal modülasyon bozukluğu, duyuşal temelli motor bozukluk ve duyuşal ayrımcılık bozukluğu” olmak üzere birkaç alt türü vardır. Üç tür duyuşal işleme bozukluğu vardır:

Duyusal modülasyon bozukluğu: Yeni bilgilerin kabul edilmesine odaklanan durumları kapsamaktadır. Bu alt tipe sahip kişiler duyuşal bilgilere aşırı duyarlı veya az duyarlı olabilmektedirler. Sürekli olarak yeni uyarım almaya yönelik güçlü bir arzunun işaret ettiği duyuşal özlem olabilir.

Duyusal temelli motor bozukluk: Bunlar, bilgiyi organize etme ve yorumlama konusunda sorunları olan kişilerdir. Postüral kontrol bozukluğunda bireyler vücutlarını stabilize etme ve destekleme konusunda zorluk yaşarlar. Bazen motor planlama problemleri olarak da

adlandırılan dispraksi ile insanlar genellikle beceriksiz, koordinasyonsuz veya kazaya yatkın görünürler.

Duyusal ayrımcılık bozukluğu: Duyusal bilgiye verilen anlamlı tepkilere odaklanan bu sorun, kişinin uyarının ayrıntılarını not etmekte zorlanmasını içerir. Bir harfi diğeriyle, bir sesi diğeriyle ya da bir kişiyi diğeriyle karıştırabilirler. Kişinin eksiklikleri bir veya daha fazla duyuya bağlantılı olabilir (Şeker, 2019; Turhan, 2018).

Bu alt türler insanları farklı şekillerde etkiler ancak bunlar birbirini dışlamaz. İnsanlar duyuşal işleme bozukluğu alt tiplerinin bir kombinasyonuna sahip olabilir ve sıklıkla da bulunur. Bir kişide aşırı duyarlılığın eşlik ettiği duyuşal modülasyon bozukluğunun yanı sıra görsel ve tat alma duyularında kısıtlılıkla birlikte duyuşal ayrımcılık bozukluğu da bulunabilmektedir (Yükselen ve Aldış, 2020, s. 95).

Duyusal bütünleme alt tipleri ve farklılıkları göz önüne alındığında, duyuşal işleme bozukluğu olan iki kişinin tamamen farklı şekillerde ortaya çıkması ve farklı sorunlar yaşaması mümkündür. Aynı rahatsızlığa sahip olsalar bile, bu durumla ilgili deneyimleri benzersiz ve her bireye özeldir (Atchison, 2007, s. 109).

2.3.3. Duyusal Problemlerin Tanılanması

Duyusal işleme bozukluğuna ilişkin belirsizlikler tanıyı karmaşık hale getirebilmektedir. Kendilerinde veya çocuklarında duyuşal bütünleme bozukluğu varlığından endişe duyan kişiler, bu durumla ilişkili olabilecek belirti ve semptomları gözlemleyip belgeleyerek duyuşal bütünleme terapisi sürecine başlamalıdır (Carlson, 2005, s. 598).

Duyuşal bütünleme ile ilişkili fark edilen belirgin davranış problemleri çocuk doktoru, duyuşal bütünleme uzmanı, birinci basamak hekimine ya da çocuk gelişimci ile konuşulabilir. Uzman, davranışları normalleştirerek, belirli düzeyde tedavi sağlayarak veya bir mesleki terapistle başvurarak endişeyi azaltmaya çalışabilir. Ruh sağlığı profesyonelleri tarafından yönetilen bir durum olmak yerine, mesleki terapistler sıklıkla duyuşal bütünleme bozukluğu ile ilgili konularda öncülük etmektedirler. Kişiyi izledikten ve bir görüşme yaptıktan sonra duyuşal bütünleme bozukluğu teşhisi konabilir (Davis, 2013, s. 158; Özakın, 2018).

Duyusal işleme bozukluğunun derinliği ve karmaşıklığı nedeniyle, kişinin gösterebileceği çok sayıda belirti ve semptom vardır. Bu semptom kapsamı nedeniyle

duyu bütünleme bozukluğu, birden fazla duyuyu ve motor beceriyi önemli şekillerde etkileyebilir. Duyusal işleme bozukluğu belirtileri şunları içerebilir:

Giysilerinin ve ayakkabılarının içinde kendilerini rahatsız hissetmeleri

Işıkların çok parlak olduğunu veya seslerin çok yüksek olduğunu söylemek

Dokuları, tatları veya kokuları nedeniyle yiyeceklere çok dikkat etmek

Özellikle spor veya fiziksel aktivitelerde zayıf motor koordinasyonu

Hızlı hareketlere, yüksek seslere veya parlak ışıklara yavaş veya sınırlı tepkiler

Huzursuz veya kıpır kıpır görünmek

Sosyal ipuçlarını fark etmemek veya kişisel alana saygı göstermemek

Giysileri seçmek veya eşyaları çiğnemek

Duyu bütünleme bozukluğu bulunan kişiler düşük özgüvene sahip olabilir ve sosyal ilişkiler kurma ve sürdürmede sorunlar yaşayabilir. Depresyon, ruh hali değişimleri ve öfke nöbetleri de duyu bütünlemeden kaynaklanabilir. Bu semptomlar ilk başta garip veya garip görünebilir, ancak zaman ilerledikçe semptomlar daha yaygın veya şiddetli hale gelebilir (Turhan, 2018; Yükselen ve Aldiş, 2020). Farklı yaş gruplarında görülebilen duyu bütünleme bozuklukları Tablo 3’de özetlenmiştir.

Tablo 3. Farklı yaş gruplarında görülebilen duyu bütünleme bozuklukları

Bebekte duyu bütünleme bozukluğu	<ul style="list-style-type: none"> ○ Kolay korkma (doğumdan 5 aylığa kadar), hareketten korkma, ağlama uzun süre susmama, ○ Düşük kas tonusu (kasları gevşek) ○ Ellerini, kollarını kaldırmama, ○ Kendini kontrol edememe, normal dışı telaşlı olma, oyuncaktan korkma, ○ Elleri bir araya getirip alkış yapmada ya da ellerini başına götürmede sorunlar ○ Yalpalama hareketi ○ Sağa sola yuvarlanmada güçlük ○ Bebeklerde agulama gibi çeşitli ses çıkarmada güçlük ○ Dönme ve yuvarlanmadan korkma, ağlama ○ Fizyolojik gelişim evresine uygun oyun oynamada sorun, ○ Kucağa alınca veya herhangi bir yüzeye temas ettiğinde kaçınma, ağlama, irrite olması, korkması, ○ Oturma sırasında zorlanma, yani başını gövdeyi dik tutamama
----------------------------------	--

Okul öncesi
dönemde duyu
bütünleme
bozukluğu

- Kasları gevşek olduğundan sakar olur, düşer, takılır.
  - Çevresindeki insanlar onlara seslendiğinde duymuyormuş gibi görünür, algılayamaz,
  - Oyuncakları ile oynamada güçlük çeker. Bir şeyleri döker, fırlatır, oyun sırasında olmuyor yapamıyorum sözlerini sık kullanır
  - Oyuna başlamada ve anlamlandırmada güçlük çeker
  - Öfkeli, kızgın olma halleri,
  - Ayak topuklarının yere temasından kaçınır, parmak ucuna basar,
  - Farklı yer yüzeylerinden korkar
  - Önündeki düz kare parçasını farklı yükselti gibi algılayıp korkma davranışı gösterir
  - İnce /kaba motor beceri gerektiren aktivitelerden hoşlanmaz,
  - Resim yapma, kalemle boyama yapma, makas kullanarak kesim yapmadan hoşlanmaz
  - 4-5 yaşına geldiği halde halâ konuşmada zorluk çeker
  - Diş fırçalama, saç tarama ve tırnak kestirme, banyodan hoşlanmaz,
  - Kirli olmaktan rahatsız olmaz,
  - Çok çabuk oyunlardan sıkılır, aşırı hareketli, huzursuzdur.
  - Kolayca kaybolur,
  - Dikkati odaklama ve sürdürmede zorluk çeker veya bir noktaya odaklanıp kalır
  - Çok aktif ve hareketli bir ortamda iken ilgisiz görünür
  - Yeni bir şey öğrenirken akran gruplarına göre daha uzun sürede öğrenir.
  - Oyun esnasında vücudunu kalıp gibi tutar,
  - Oyunda düşmekten, yüksekte çok korkar,
  - Oyun sırasında tehlikelerin farkında olmaz
  - Uyuşuk gözükür, enerjisi azdır, ağır hareket eder,
  - Karşıdaki akran grubunun jest ve mimiklerini anlayamaz,
  - Göz teması hiç kuramaz,
  - Tuhaf seslerden hoşlanır, sırf gürültü çıkarmak için gürültü yapar,
  - Tepetaklak olduğu aktivitelerden hoşlanmaz; güreşmek, takla atmak gibi,
-

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Lunaparkta iken hareket eden atlıkarınca salıncaktan korkar huzursuzlanır ve ağlamaya başlar, ○ Sessiz hareketsiz aktivite ve oyunlardan hoşlanmaz sürekli hareketli aktivite ister, döndürülmekten hoşlanır, oyun parkındaki hareketli araçlardan aşırı hoşlanır.
Okul döneminde duyu bütünleme bozukluğu	<ul style="list-style-type: none"> ○ Başarılı geçmiş bir oryantasyon süreci sonucu 3-5 ay içi hala okula giderken huzursuzlanma, ağlama, isteksizlik, uyum sorunu ve bunlara eşlik eden gece kâbusları ○ Akran grupları ile iletişimi başlatma sürdürme ve oyuna aktif katılımında güçlükler, ○ Zayıf kas tonusu (kas gerginliği, sertliği) ile birlikte okul sırasında otururken dik duramama, ○ Bazı harfler tahtaya yazdığında b ile d harfini z ile e harfini yazma ve algılamada zorluk, sebebi sorulduğunda öğretmenin öyle söyledi ya da öğretmenim öyle yazdı demek ○ Kalem tutmada güçlük çeker, kalemi kavramada sorun olur ve kaleme ne kadar ve ne oranda kuvvet aktaracağını bilemez ○ Zıplamaktan, sallanmaktan, tepetaklak olmaktan ayaklarının yerden kesilmesinden hoşlanmaz ○ Dikkat dağınıklığı veya direktifleri takip etmede zorluk çeker ○ Hiperaktiftir, sakinleşemez, sırada oturamaz, arkadaşlarına hareket olsun diye oyuncak fırlatır ○ Özbakım becerilerini kazanamamıştır, tuvalet eğitimini okul çağına geldiği halde yapamaz ○ Dokunmaya, tatmaya, seslere veya kokulara aşırı tepki verir ○ Akranları ile arkadaş olmada problemler yaşar
Ergenlik döneminde duyu bütünleme bozukluğu	<ul style="list-style-type: none"> ○ Günlük yaşamdaki temel aktivite ve serbest zaman aktivitelerinde organize olamaz, organizasyon bozukluğu, ○ Sakarlık aşırıdır, ○ Kalabalıktan huzursuz olur ○ Çok kolay yorulur, isteksiz olur, okulda, evde, masada dik oturamaz,

Tablo 3’de belirtilen duyu bütünleme bozukluklarının yanı sıra yetişkin bireylerde de duyu bütünleme bozuklukları görülebilmektedir. Evde ve işte, duyuusal işleme bozukluğu olan yetişkinler, farklı bir dünya algısı deneyimleyebilirler. Duyu bütünleme sorunu olan yetişkinler etraflarındaki dünyadaki görüntülere, seslere, tatlara, kokulara ve

dokunuşlara karşı hissizleşmiş gibi hissedebilirler veya hayatlarındaki uyaranlardan dolayı aşırı yüklenmiş hissedebilirler (Atchison, 2007; Baranek vd., 2013). Duyu bütünleme bozukluğu olan yetişkinler aşağıdaki gibi semptomları bildirebilir:

Sarıma gibi insan temasından rahatsızlık

Kıyafet konusunda seçici olmak ve belirli malzemeleri, dokuları veya kalıpları aramak

Kokulara veya tatlara duyarlılık

Fırtınalar veya havai fişekler sırasında huzursuzluk

İnsanların yüksek sesle müzik çalmasından rahatsız olmak

Okunması zor olan kötü el yazısı

Kalabalık bir asansörde kendinizi rahatsız hissetmek

Bu semptomların ciddiyetine bağlı olarak durum, ilişkileri ve işi etkilemeye başlayabilir. Duyu bütünleme problemleri bulunan yetişkinler ofisteki sunumlar sırasında iyi performans göstermede veya romantik partnerlerinin aradığı fiziksel yakınlığı sağlamada zorluklar yaşayabilmektedirler (Dunn, 2001; Lyons-Warren, McCormack & Holder, 2022).

2.3.4. Duyu Bütünleme Problemlerinin Tedavisi

Duyu bütünleme yaklaşımının kullanıldığı ergoterapi müdahaleleri, her bireyin kendine özgü ihtiyaçlarına göre belirlenir. Terapi programı kişinin yaşadığı zorluklara göre değişir. Kendini sakinleştirme becerileri, duyuşal işleme, vücut farkındalığı, motor planlama veya ince ve kaba motor becerilere yönelik çalışılabilir. Çoğunlukla doktorlar ve mesleki terapistler, çeşitli terapötik müdahalelerin kullanımı yoluyla duyu bütünleme bozukluklarının tedavisine öncülük etmektedirler. Otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk veya anksiyete gibi zihinsel sağlık koşulları duyu bütünleme bozukluğu ile birlikte ortaya çıkarsa, bir ruh sağlığı terapisti de müdahale etmelidir. Duyu bütünleme bozukluğunun tedavisi, kişinin mevcut durumuna erişmeye ve duyuşal işleme yeteneklerini düzenlemek veya geliştirmek için çalışmaya odaklanmaktadır (Fernandez-Prieto vd., 2021; Karim vd., 2015).

Bireysel duyuşal ihtiyaçlara ve yaşam tarzına yönelik hedefler belirleme sürecine birey dahil edilir. Tedavi suresince bireye kendi vücudu ve hissettikleri konusunda uzman olduğu anlatılır. Bu nedenle birey ve duyu bütünleme uzmanı doğru aktiviteleri bulmak konusunda birlikte çalışmalıdır. Bireyi bunaltan, yorgunluk oluşturan ve duyuşal sistemlerinin fonksiyonlarına aşırı yüklenmesini gerektirecek zorluklar terapide bulunmamalıdır (Moyes, 2010).

Duyu bütünleme bozukluklarında tedavinin amacı, günlük hayatı daha iyi hale getirmek için duyuşal sistemlerde uzun sureli değişiklikler yapmaktır. İdeal olan terapide hem klinik hem de ev programının bulunmasıdır. Klinik temelli terapi programı bireyin ihtiyaçlarına, ekonomik durumuna ya da kişişel finans durumuna göre değişmektedir. Birçok kişi ergoterapi programına 3 aydan 2 yıla kadar haftada 1-3 saat kadar dahil olmaktadır. Tedavi bir ergoterapi kliniğinde yoğun olarak devam edildiğinde daha efektif olmaktadır. Müdahale programı eğitim ve tedavi aktiviteleri üzerine odaklanmaktadır. Eğitim duyuşal sistemleri ve duyuşal sistemlerin bireyin hayatı üzerindeki etkisini anlaması için bir anahtardır. Tedavi aktiviteleri duyuşal ihtiyaçlara göre değişmektedir. Bunlar, zel programlar veya evde kullanamayacağı materyalleri gerektirebilir. Aktiviteler birey için duyuşal olarak zorluk oluşturduğunda eğitimi bir klinisyenin gözetimine ihtiyaç duyulabilir (Schaaf & Miller, 2005).

İş terapiş

İş ve uğraşı terapiş, anlamlı ve amaçlı aktivitelerle sağlığı ve refahı geliştiren kişi merkezli bir sağlık mesleğidir. İş uğraşı teknikerlerinin temel amacı kişilerin günlük yaşam aktivitelerine katılımını sağlamaktır. Bireylerin aktivitelerinde bağımsız olmalarını sağlamaktır. Ergoterapi (iş ve uğraş terapiş) müzik, resim ve ebru sanatı ile yapılan terapilerle yaratıcılık desteklenmektedir (Bykkınacı, 2010, s. 138).

Duyuşal entegrasyon terapiş

Sakin ve kontrollü bir ortamda eğlenceli ve ilgi çekici aktiviteler kullanan duyu bütünleme terapist, kişiye farklı duyuşal unsurlara maruz bırakır. Zamanla ve tekrarlanan maruz kalmalarla kişi, bu duyuşal deneyimlerin rahatsızlığını yönetmek için yararlı başa çıkma becerileri geliştirebilir. Nihai sonuç, daha geniş bir yelpazedeki durumlarla ve uyarılarla başa çıkabilen bir kişi olmaktadır (Baranek vd., 2013).

Duyusal diyet

Duyusal bir diyet, odaklanmaya ve göreve odaklanmaya yardımcı olmak için olayları, etkinlikleri ve öğeleri planlayıp programlayarak duysal işlemeyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Önleyici süreç, ortamı bireyin ihtiyaçlarına göre ayarlayarak can sıkıntısını ve aşırı uyarılmayı azaltmaya yardımcı olur. Yürüyüşe çıkmak, kulaklık takmak, bir oyuncakla oynamak ve sandalyeleri değiştirmek duysal diyete eklenecek seçeneklerdir.

Diğer mesleki terapiler

Duyu bütünleme problemi olan bireyin yazı yazması, makas kullanmak, kaşıkla bir nesneyi almak, topa vurmak veya topu yakalamak gibi basit el-göz koordinasyonu gerektiren hareketler zor olabilir. Mesleki terapi, tekrarlama ve profesyonel rehberlik yoluyla bu becerilere ince detaylı uygulamalar yapılmasına yardımcı olabilir. Aynı zamanda duyu bütünleme problemi bulunan bireylerin evde kendilerinin yapabilecekleri duyu bütünleme aktiviteleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Duyu bütünleme problemi bulunan bireylerin evde kendilerinin yapabilecekleri aktiviteler

Sakinleştirici ve organize edici aktiviteler	Normalin altında hissedilen veya zayıf diskriminasyonu olan çocuğa duysal girdi sağlamak için	Motor ve postüral aktiviteler
Şeker emme ya da pipet ile puding (kıvamında başak bir şey de olabilir) yeme	Kıtırılı yiyecekler: kraker, havuç, cips, fıstık, fındık...	Evde belirli bir yön veya rotada değişik hayvanlar gibi yürüme. Örneğin; yengeç gibi yürüme.
Balon şişirme/üfleme	Topta zıplama (egzersiz topu, zıp zıp top)	Terapi topunun üzerine oturma
Derin solunum yapabileceği oyunlar/aktiviteler	Yumuşak bir zeminin üzerine atlama	Çocuğu bir halı veya battaniyeye oturup evin değişik alanlarına doğru çekme

Ellerle çocuğun omuz ya da başından hafif bir basınç uygulama	Büyük bir kuru fasülye kutusunda nesnelere bulma	El arabası şeklinde yürüme
Yastıklar ile çocuğu bir tost gibi sıkıştırarak derin basınç uygulamak	Ağır kutu vb nesnelere çekme itme aktiviteleri	Oyun alanlarında, zıplama ve tırmanmayı destekleyin
Duvarı itmek	Sandalyede kendini kolları ile kaldırma ya da duvara doğru kolları ile itirme	Dengesiz yüzeylerde emekleme ya da yürüme. Örneğin yastıklardan bir yolda.
Ritmik sallanma ya da çocuğa sakin uyaransız/az uyaranlı küçük ortamlar yaratma	Yükseğe tırmanma veya bara asılma	Yokuş aşağı yuvarlanma ve tekrar geri tırmanma

Duyu bütünleme problemlerinde evde ve uzman eşliğinde aktiviteler yapılması gerekmektedir. Terapi almadan bu problemlerin kendiliğinden uzaklaşması mümkün değildir. Duyu bütünleme bozuklukları yetişkinlik döneminde de görülebilir. Bununla birlikte zamanla problemlerin ağırlık derecesi azalabilir bu da kişinin esnekliğinin artması ve günlük yaşam aktiviteleri üzerinde kontrolünün artması ile ilişkilidir. Yetişkinler duysal temelli zorlukları ile baş etmek için stratejiler geliştirebilirler fakat halen bu problemleri için terapi alabilirler. Duyu bütünleme temelli uğraşı terapisi için hiçbir zaman geç değildir (Angulo vd., 2020; Davis vd., 2013; Dunn, 2001; Karim vd., 2015; Little vd., 2011).

Duyu bütünleme bozukluğu olan bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları zorluklardan kaynaklı olarak anksiyete bozukluğuna yatkın oldukları gözlemlenmiştir. Moyes (2010) tarafından yapılmış olan bir çalışma yetişkin bireylerde anksiyete bozukluğu ile duyu bütünleme bozukluğu arasında önemli bir bağlantı olduğunu göstermiştir.

Duyu bütünleme temelli uğraşı terapisinden sonra duysal temelli problemler en aza inmektedir. Sinir sistemi değişebilir ve böylece duysal bilgiyi işleme becerisi gelişebilir bu da günlük yaşamdaki performansı olumlu yönde etkileyecektir (Davis vd., 2013)

2.4.Duygusal Gelişim

2.4.1.Duygusal Gelişimin Tanımları ve Kapsamı

Duygular kim olduğumuzu etkiler ve dikkatimizi, hafızamızı ve öğrenmemizi etkiler. Aynı zamanda sosyal çevre ile ilişkiler kurma yeteneğimiz ve fiziksel ve zihinsel sağlığımız erken yaşlardan itibaren sosyal ve duygusal gelişim ile ilişkilidir (Lindsey, 2019, s. 46). Bunun yanı sıra duygularımız davranışlarımızı, eylemlerimizi ve başkalarıyla olan etkileşimlerimizi de etkilemektedir. Şaşkınlık, mutluluk, öfke, kırgınlık, hisset gibi pek çok duygular davranışları ve dolayısıyla insanlarla iletişimi ya da etkileşimleri yönlendirmektedir (Banziger, Grandjean & Scherer, 2009, s. 691).

Duygular, düşüncelerimiz, duygularımız ve davranışlarımız arasındaki etkileşimler tarafından yaratılır. Bize kendimiz ve çevremizdeki dünya hakkında bilgi verirler. Duygularımız olumludan (örneğin mutluluk, sevgi, gurur) olumsuz (örneğin öfke, üzüntü, kaygı) kadar değişebilir (Carmeli, Yitzhak-Halevy & Weisberg, 2009, s. 68). Ayrıca kısa ömürlü olabilirler veya uzun süre dayanabilirler. Duygularımızı deneyimleme ve ifade etme biçimimiz çocuklukta gelişmeye başlar ve yaşamımız boyunca değişmeye devam eder. Duygusal gelişim birçok faktörden etkilenen karmaşık bir süreçtir (Guhn, Emerson, Mahdavian & Gadermann, 2019, s. 82).

Çocuklar doğduklarında sosyal-duygusal beceriler geliştirmeye başlarlar. Çocuklar çevrelerindeki diğer insanlarla bağlantı kurmaya hazır olarak doğmaktadırlar. Çocuğun duygusal ve fiziksel ihtiyaçları karşılandığında beyne giden öğrenme yolları oluşturulmaktadır ve bu yollar tüm gelişimsel alanlarda öğrenmeye yol açmaktadır. Gülümsemek, ağlamak ya da ilgi göstermek gibi duygusal sinyaller başkalarının davranışlarını güçlü bir şekilde etkilemektedir (Bakırcıoğlu, 2002, s. 19). Benzer şekilde başkalarının duygusal tepkileri de çocukların sosyal davranışlarını etkilemektedir. Çocuklar olgunlaşıp geliştikçe, sosyal-duygusal becerileri, kendi ihtiyaçlarının bakım veren bireyler tarafından karşılanmasına daha az odaklanmaktadır, daha sonra rutinlere katılmaya, arkadaşları ve bakıcılarıyla deneyimlerden keyif almaya daha çok odaklanmaktadırlar (Guhn, Emerson, Mahdavian & Gadermann, 2019, s. 81).

Duyguları etiketlemek, tanımlamak ve yönetmek hem profesyonel hem de kişisel yaşam deneyimlerine anlamlı ve başarılı katılım için temel becerilerdir (Carter, 2016, s. 9).

Duygusal zeka, bireyin kendi duygularını anlama, bunları düşünce ve eylemlerini yönlendirmek için kullanma yeteneğini tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Alzahrani vd., 2019, s. 142). Duygusal zekayı geliştirmek, duyguları etkili bir şekilde yönetmeye aynı zamanda hayal kırıklığından kaçınmaya olanak tanır. Duygular başkalarıyla olan ilişkileri ve genel yaşam kalitesini güçlü bir şekilde etkileyebilir (Banziger, Grandjean & Scherer, 2009, s. 691).

Erken çocukluk yılları kişinin kendisine, başkalarına ve dünyaya karşı olumlu duyguların oluşması açısından kritik bir dönemdir. Küçük çocuklar ilişkiler bağlamında gelişir ve öğrenirler. Yetişkinler ve akranları tarafından teşvik edildiklerinde, beslendiklerinde ve kabul edildiklerinde uyum sağlama olasılıkları daha yüksektir. Tam tersine ihmal edilen, reddedilen veya istismar edilen çocuklar sosyal ve zihinsel sağlık sorunları yaşama riskiyle karşı karşıyadır (Carmeli, Yitzhak-Halevy & Weisberg, 2009, s. 67).

Milli Eğitim Bakanlığı Raporuna (2021) göre sosyal ve duygusal beceriler, sağladıkları çok boyutlu yararlar ile öğrencileri çeşitli açılardan desteklemektedir. Bu becerilerin önemi ve sağladığı yararlar alanyazında farklı başlıklarda değerlendirilmektedir. Sosyal ve duygusal beceriler eğitiminin çocukları okul yaşamına hazırlama ve onların akademik başarısını arttırmadaki önemi giderek daha çok vurgulanmaktadır (Chernyshenko, Kankaras ve Drasgow, 2018).

OECD (2019) tarafından yayınlanan raporda sosyal ve duygusal becerilerde dengeli gelişim sağlamış çocuk yetiştirmek 21. yüzyılın önemli gereksinimleri arasında gösterilmiştir. Bu çerçevede bireylere kazandırılması gereken beceriler arasında amaca ulaşma, başkalarıyla çalışma ve duyguları yönetme gibi beceriler alt becerilerle ilişkilendirilerek yaşam için gerekli beceriler olarak ifade edilmiştir (OECD, 2019).

Yaşam boyu gelişmesine rağmen, okul öncesi dönemde büyük ölçüde şekillenen sosyal ve duygusal gelişim alanı üzerinde ailenin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Okul öncesi dönem, çocuğun hızla geliştiği bir dönem olarak düşünülebilir. Yapılan araştırmalar, çocuğun bu yıllarda kazandığı davranışların önemli bir kısmının, yetişkinlikteki kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır (Kandır ve Alpan, 2008, s. 36). Bu dönemdeki eğitim, çocuğun duygularının gelişimini, algılama gücünü artırmakta, sosyal uyumunu ve becerilerini geliştirmekte yardımcı olmaktadır. Sosyal duygusal gelişim, çocuğun kendini ifade edebilmesi, duygularını

kontrol edebilmesi, kendisiyle ve çevresiyle barışık ve uyum içinde olabilmesidir. Çocukların duygusal özellikleri konusunda yapılan çalışmalar, duygusal gelişimin hem olgunlaşma hem de öğrenme sonucu oluştuğunu, hiçbirinin tek başına etkili olmadığını göstermiştir (Kalkan, 202).

Duygusal gelişim ile ilişkili yapılan araştırmalar, erken çocukluk döneminde gelişmeye başlayan birçok duygusal becerinin okula hazır oluş açısından kazanılması gereken önemli beceriler olduğunu vurgulamaktadır (Lindsey, 2019; Guhn, Emerson, Mahdavian & Gadermann, 2019). Piramit Modeli gibi kapsamlı çerçeve programların, küçük çocukların sosyal-duygusal gelişimini desteklemesinin ve problem davranışlarını önlemesinin yansıra okula yönelik hazırbulunuşluklarını destekleme noktasında da etkili programlar olduğu belirtilmektedir (Carmeli, Yitzhak-Halevy & Weisberg, 2009, s. 67). Bu nedenle çocuklar için gelişimsel açıdan belirleyici bir rolü olan sosyal-duygusal gelişim alanının desteklenmesi erken çocukluk döneminde bir zorunluluk olarak görülmeli ve bu süreç öğretmenler tarafından bilinçli bir şekilde planlanmalıdır (Ashdown & Bernard, 2012, s. 398).

Lindsey (2019), çocukların mutlu duyguları ifade etme yeteneği ne kadar yüksekse, sosyal yeterliliklerinin de o kadar iyi olduğunu, yüksek düzeyde mutluluk ifade eden çocukların okulda daha popüler olduğunu, öğretmenlerin de onları diğer insanlarla daha iyi geçinme yeteneğine sahip olarak algıladıklarını belirtmiştir. Ancak öfkeli duygu ifadeleri tam tersi yöndedir; öfkesini daha sık ifade eden çocuklar ne kadar popüler olurlarsa olsunlar. Anaokulunda veya ilkokulun ilk birkaç yılındaki çocuklar temelde oyun temelli bir öğretim ortamında olduklarından oyun ortamında her zaman pasif duygular gösteren çocukların oyuna uyum sağlaması zordur. Ek olarak, işlevselciler öfke göstermenin başkalarını kendinden uzak tutmak için bir reddetme işareti olarak hizmet ettiğini ileri sürmektedirler (Aviles, Anderson & Davila, 2005, s. 32).

Çocukların aşırı öfke nöbetleri geçirmeleri, onların okul yaşamına uyumlarının zayıf olduğunun bir göstergesi olabilir. Bu nedenle, çocukların ilk okul ortamlarındaki duygusal gelişimi, olumlu sosyal becerilerini ve arkadaşlık gelişimlerini etkilemek için yeterli olabilir (Durlak vd., 2011, 405).

Duygusal deneyim, uyum sağlayıcı işleyişin önemli bir parçasıdır ve okul çağındaki çocukların zihinsel ve fiziksel sağlığında önemli bir rol oynar. Kişinin kendi duygularını

değerlendirmesi ve ifade etmesi, başkalarının duygularını değerlendirmesi ve tanınması, kişinin kendi duygularını düzenlemesi ve performansa yardımcı olmak için duyguları manipüle etmesi olmak üzere dört unsuru içeren duygusal zekanın teorik çerçevesi, duygusal gelişim çalışmaları boyunca oldukça iyi bir şekilde yer almaktadır (Wang vd., 2019).

2.4.2. Farklı Yaş Dönemlerinde Duygusal Gelişim

Çocukların duygusal gelişim özelliklerinin temelinde çocuğa bakım verenlerin ve yakın sosyal çevresindeki bireylerin duygu durumlarının önemi büyüktür (Rapee vd., 2019, s. 124). Çocuklar erken yaşlardayken çevrelerindeki bireyleri taklit yoluyla öğrenirler ve yakın çevrelerindeki bireylerin olaylara verdikleri duygusal tepkileri de taklit ederler (Kalkan, 2021). Bu nedenle erken yaşlarda duygusal gelişim çok önemlidir. Her yaş grubunda farklı duygusal gelişim özellikleri bulunmaktadır.

Duygusal gelişim, bebeklik döneminden itibaren belirginleşmektedir. Birçok şeyi hisseden yeni doğan bir bebek dünyayı iki şekilde keşfeder: sarılma, fiziksel temas gibi iyi şeyler ve altını pisletme, gaz sancısı gibi kötü hissettiren şeyler. Güvenli bir alan ve tutarlı bir çevre ile ihtiyaç duyduğunda bakım verenin onun yanında olduğunu hissetmek duygusal gelişim için önemlidir (Kwon & Yawkey, 2000). Bebeğin armak emmesi gibi kendi kendilerini yatıştırırmaya dayalı davranışları cesaretlendirmek de duygularını düzenlemeyi öğrenmelerine yardımcı olur (Carmeli, Yitzhak-Halevy & Weisberg, 2009, s. 66). Bakım verenin duygularını göstermesi, ses tonu değişikliği, farklı yüz ifadeleri ile bebek için kendi duygularını öğrenme ve göstermede rol model olmalarını sağlar. Bu yüzden ebeveyn ve yetişkin olarak çocukların bizi sadece davranış değil duygusal ifadeler gibi her açıdan örnek aldıklarını unutmamak gerekir. Ayrıca bebeğin duygusal gelişiminde bakım vereni ile duygusal ilişkisi de büyük önem taşır. Bu ilişkinin kurulması ve duygusal ihtiyaçların karşılanması ruhsal olarak bebeğin daha sağlıklı gelişmesini ve büyümesini desteklemektedir (Schoeps vd., 2018).

Erken çocukluk döneminde 3-4 yaşındaki çocuk kendini kontrol edebilmeye başlar, bazı hayal kırıklıklarının üstesinden gelebilir. Daha esnek olmaya ve alternatifleri kabul etmeye başlar. Sürprizlerden ve beklenmedik durumlardan hoşlanır. Mizah duygusu gelişir. Duyguların açık bir dille ifade edilmesi, duygusal gelişimi açısından önemlidir. Kararıktan, yalnız kalmaktan ve garip, bilinmeyen ortamlardan korkar. Yakın

çevresindeki yetişkinlerden toplumsal değer ve rolleri öğrenir. Doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi öğrenir. Ana-babadan ayrılmayı ve bağımsızca hareket edebilmeyi öğrenir (Aviles, Anderson & Davila, 2005, s. 34).

Bu dönemde çocukların güçlü tercihleri vardır. Başarısıyla gurur duyar. Sahip olma olgusunu anlamaya başlar. Cinsiyet farklılıklarından haberdardır. Bağımsız olmak ister ve bazı aktiviteleri bağımsız yapabilme gücüne sahiptir. Keşfetmeye açıktır. Her yeni deneyim çocuk için çaba isteyen bir olaydır (Carmeli, Yitzhak-Halevy & Weisberg, 2009; Durlak vd., 2011; Kalkan, 2021; Wang vd., 2019).

Çocuk 5-7 yaş arasında olduğunda duygusal gelişimde farklılıklar belirginleşmektedir. Korku, hoşlanma, duygusallık, öfke, utangaçlık, kıskançlık gibi duygularını özgürce ifade ederler. Anne-babadan ayrılma durumunda daha kabul edici ve rahat bir tutum gösterirler. Yetişkinlerden kendi yaptıkları ile ilgili konularda onay beklerler. Sevildiğinden emin olmak isterler. Mizah duygusu sorularla ifade edilir. Görev sorumluluğu kazanılmıştır ve başarılı olmanın önemini anlarlar. Bilinçli bir şekilde davranmaya başlar. Davranışlar ya hep doğrudur ya da hep yanlıştır. Bazı kuralların olduğunu kabul etmeye başlar ama bu kuralların arkasında yatan nedenleri idrak edemez. Yetişkin ve çocuk dünyası arasındaki farklılıkları ayırt eder. Fiziksel açıdan kendine bakma konusunda bağımsızlığını kazanmaya devam eder. Günlük yaşam için gerekli olan pratik bilgileri kazanır (Ashdown & Bernard, 2012; Schoeps vd., 2018; Türnüklü, 2004).

Çocuklar okula başladıklarında çevrede büyük değişikliklerle karşılaşacak ve öğrenme görevlerinin yanı sıra akranları ve öğretmenleriyle ilişkileri yönetmede zorluklarla karşılaşacaklardır. Çocukların okul yaşamına uyum sağlamalarının sinyali olarak görev yapan çocukların duygularını sözel veya vücut dilleriyle ortaya koyması, öğretmenler ve ebeveynler için ön plandadır (Wentzel, 1991). Ayrıca, çocukların duygu gelişimini teşvik etmek onların okuldan daha iyi keyif almalarına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda gelecekteki yaşamları üzerinde de derin bir etki yaratır. Kendilerini ifade etme ve başkalarının duygularını anlama olasılığı daha yüksek olan çocuklar, her zaman daha fazla empati gösterir, daha iyi sosyal becerilere ve akademik performansa sahiptir (Aviles, Anderson & Davila, 2005, s. 33).

Piaget'nin gelişim psikolojisi teorisi, çocukların yavaş yavaş benmerkezci aşamadan uzaklaştığı ve karar vermede başkalarının görüşlerine önem verdiği 7-12 yaş aralığının

akıl yürütme ve sistematik düşünmenin gelişiminde önemli bir aşama olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda çocukların sosyal çevrelerini geliştirmeye, daha güçlü arkadaşlıklar kurmaya başladıkları bir dönemdir. Bu nedenle, erken çocukluk gibi bu kritik aşamadaki çocukların duygusal gelişim özelliklerini anlamak, çocukların gelecekteki gelişimi için çok önemlidir (Ashdown & Bernard, 2012, s. 401).

2.4.3. Duygusal Gelişimi Etkileyen Faktörler

Her bireyin yaşadığı ortam, çevre ve koşullar farklıdır ve her çocuğun duygusal durumu farklı nedenlerle şekillenmektedir. Bunlardan bazıları genetik ve hormonlar gibi biyolojik, bazıları ise aile dinamikleri ve sosyo-ekonomik durum gibi çevreseldir. Pek çok bireysel, fiziksel, sosyal faktör duygusal gelişimi etkileyebilir.

Yakın sosyal çevre, topluluk ve toplum: Yaşanılan yerin fiziksel ve kültürel koşulları, topluluk ve genel olarak yaşanan toplum çocuğun duygusal gelişimini etkiler. Ortam duygusal olarak yüklüyse çocuk duygusal olarak dengesiz hale gelir. Eğer insanlar istikrarlıysa ve duyguları üzerinde kontrol sahibiyse çocuklar da taklit yoluyla öğrendiklerinden çocuklar da çevresindekiler gibi kontrol sahibi olur ve duygularını düzenleyebilirler.

Aile ile ilişkili faktörler: Ailenin sağladığı sevgi, destek ve hoşgörü gibi faktörler, çocuğun duygusal gelişimini etkilemektedir. Aile içindeki iletişim, duygusal açıdan zengin bir ortamın olması da önemlidir. Araştırmalar, duygusal açıdan destekleyici ailelerde büyüyen çocukların, duygusal açıdan istikrarlı yetişkinlere dönüşme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Kalkan, 2021; Schoeps vd., 2018; Wang vd., 2019).

Sosyal çevre: Arkadaşlık ilişkileri, okul, çevre gibi faktörler çocuğun duygusal gelişimini etkilemektedir. Sosyal becerilerin gelişimi ve sosyal ilişkilerin sağlıklı olması, duygusal gelişimi olumlu yönde etkilemektedir. Erken yaşlardan itibaren arkadaşlık ilişkileri başlamaktadır ve yaş ilerledikçe arkadaş topluluklarının içinde bulunma, kimlik kazanımı gibi durumlar nedeniyle yakın ilişkilerin etkisi duygusal gelişim özelliklerinin şekillenmesini sağlamaktadır (Rapee vd., 2019, s. 124).

Genetik faktörler: Bazı duygusal özelliklerin genetik temellere dayandığı düşünülmektedir. Örneğin, şüpheci bir yapının genetik faktörlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Guhn, Emerson, Mahdavian & Gadermann, 2019, s. 83).

Travmalar: Travmatik olaylar, çocuğun duygusal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, aile içindeki şiddet, taciz gibi durumlar çocuğun duygusal sağlığında kalıcı izler bırakmaktadır (Lindsey, 2019, s. 48).

Öğrenme ve deneyimler: Çocuğun yaşadığı deneyimler ve öğrenme süreçleri, duygusal gelişimini etkilemektedir. Pozitif bir deneyim yaşamak veya olumlu bir geribildirim almak çocuğun duygusal sağlığını olumlu yönde etkilemektedir.

Ebeveyn tutumları: Ebeveynlerin tutumları, çocuğun duygusal gelişiminde yaşam boyu sürecek bazı alışkanlıklar kazanmasına neden olmaktadır. Sıcak ve destekleyici bir ebeveyn tutumu çocuğun duygusal gelişimini olumlu yönde etkilerken, aşırı sert ve eleştirel bir tutum çocuğun duygusal sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Ashdown & Bernard, 2012, s. 399).

Duygusal sağlık, kişinin genel gelişimini ve öğrenme kapasitesinde etkili olmaktadır. Araştırmalar, olumlu sosyal-duygusal sağlığa sahip çocukların daha mutlu olma eğiliminde olduklarını, öğrenmeye daha fazla ilgi gösterdiklerini, okula karşı daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını, sınıf etkinliklerine katılma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve sosyal ve duygusal açıdan daha az yeterliliğe sahip olan çocuklara göre daha yüksek akademik performans sergilediklerini göstermektedir. Bu nedenle çocukların fiziksel sağlıkları kadar sosyal-duygusal sağlıkları da önemlidir. Duygularını tanıyan, duygularını düzenleyip yönetebilen yetişkinler, erken çocukluk döneminden itibaren çocuklara rol modeli olur. Bir kişinin kendi duygularını veya başkalarının duygularını ifade ediş ve hissediş üzerinde değiştirme ve etkileme yönündeki çabaları, özellikle çocukların taklit edebileceği olumlu davranışlardır (Durlak vd., 2011, 407).

Duygusal gelişim, küçük çocukların ilerideki yaşamlarındaki büyümeyi de etkilediğinden, sosyal-duygusal beceriler çocukların fiziksel sağlığının, kendini ifade etmesinin, öğrenmesinin ve ilişkilerinin gelişmesinin merkezinde yer alır. Duyguları etkileyen faktörler yaşamın her döneminde farklı nedenlerle değişebilmektedir:

Bebeklik: En eski temel duygular mutluluk, üzüntü, korku, öfke ve tiksintiyi içerir. Bu duygular genellikle ağlama, gülme ve yüz ifadeleriyle ifade edilir.

Çocukluk: Çocuklar büyüdükçe sevgi, utanç, suçluluk ve gurur gibi daha karmaşık duyguları deneyimlemeye başlarlar. Ayrıca sanat, oyun ve sohbet yoluyla duyguları farklı şekilde anlamaya ve ifade etmeye başlarlar.

Gençlik: Ergenlik döneminde duygular yoğunlaşabilir ve kontrolden çıkmış gibi hissedilebilir. Bunun nedeni, bu süre zarfında meydana gelen hormonlardaki ve beyin gelişimindeki değişikliklerdir. Ergenler ayrıca aşk, cinsel çekim ve gelecek kaygısı gibi yeni duygular da deneyimleyebilirler.

Yetişkinlik: Yetişkinlikte duygularımız ergenlik dönemine göre daha istikrarlı ve daha az yoğun olma eğilimindedir. Ancak yine de neşe, sevgi, üzüntü, öfke ve korku gibi çeşitli duyguları deneyimlenir. Evlenmek, bebek sahibi olmak veya işini kaybetmek gibi önemli yaşam olayları da duygularımızı etkileyebilir.

2.4.4. Duygusal Gelişimde Ailenin Rolü

Çocuğun sosyal duygusal gelişiminde babanın da önemli rolü bulunmaktadır. Anne babalarına güvenle bağlı çocuklar daha sosyaldir. McDonald'ın (1988) yaptığı çalışmada, üç-beş yaş arasında akranları tarafından pek ilgi görmeyen çocukların diğer çocuklarla karşılaştırıldıklarında babalarına daha az sevgi gösterisinde buldukları belirlenmiştir. Bu sonuç, çocuklara babalar tarafından sağlanan uyarıcıların oldukça değerli olduğunu göstermektedir (Akt. Guhn, 2019, s. 81).

Çocuk sosyal ve duygusal özelliklerini büyük ölçüde aile içinde kazanır. Çocuğun sosyal yeterlilikleri kazanması, yetişkin ve akran modellerini taklit aracılığıyla olmaktadır. Çocuk ve anne- baba arasındaki ilişkinin niteliği, kardeş ilişkilerini de etkilemektedir. Anne babanın pozitif yaklaşım ve destekleyici olduğu ailede, daha fazla olumlu kardeş etkileşimi bulunmaktadır (Rapee vd., 2019, s. 124).

Anne ve babanın güven verici, destekleyici ve hoş görülmesi bir biçimde çocuğuna yaklaşması, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi için en ideal etkileşim biçimidir. Anne babanın, hem çocuğun ilgi ve gereksinimlerine duyarlı davranarak, hem de çocuklarını denetleyerek bir denge yakalaması gerekmektedir (Türnüklü, 2004, s. 136).

Çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimini olumlu yönde destekleyen ebeveynlerin öncelikle çocukların gelişim dönemlerini bilmeleri ve çocuklarını kendilerine özgü bireyler olarak kabul etmeleri önemlidir. Anne ve babanın çocuklarına sunduğu koşulsuz

sevgileri, empati ve hoş görüye dayanan etkileşimleri çocuklarının bağımsız ve içten denetimli bir kişilik yapısı geliştirmelerini sağlar (Kandır ve Alpan, 2008, s. 36).

Anne babanın çocukla iletişimde güven ve saygının etkisi büyüktür. Bu bağlamda, aile içinde uyulması gereken sınırlılıklar ve standartların önceden belirlenmesi, çocuğa anlayacağı biçimde açıklanması ve rehberlik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Çocuklar, birincil bakıcılarıyla, aileleri ve kültürleriyle ilişkileri bağlamında sosyal-duygusal beceriler geliştirirler. Toplum büyük çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitliliğin, farklı kültürlerden ailelerin çocuklarına duyguları yönetmeyi, sosyalleşmeyi ve başkalarıyla etkileşim kurmayı öğretme biçimlerinde de ifade edilmektedir (Durlak vd., 2011, 405).

Diğer kültürler için göz teması sosyal etkileşimin önemli bir bileşenidir. Kültür aynı zamanda ebeveynlik uygulamalarını ve bireylere stresle baş etme ve zorluklarla baş etme de dahil olmak üzere duygularla başa çıkmanın nasıl öğretildiğini de etkiler (Schoeps vd., 2018). Aile öncelikleri sosyal-duygusal yetkinliği etkiler. Bazı aileler duygular hakkında konuşmaya ve onları ortaya çıktıkça ifade etmeye çok değer verirken, günümüzde pek çok aile bunun tersini yapmaya değer verebilir (Carmeli, Yitzhak-Halevy & Weisberg, 2009, s. 67).

Aile içindeki iletişim, duygusal açıdan zengin bir ortamın olması da önemlidir. Araştırmalar, duygusal açıdan destekleyici ailelerde büyüyen çocukların, duygusal açıdan istikrarlı yetişkinlere dönüşme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Kalkan, 2021; Schoeps vd., 2018; Wang vd., 2019).

2.5. Sosyal Gelişim

2.5.1. Sosyal Gelişimin Tanımı ve Kapsamı

Sosyal gelişim, toplumsal beklentilere uygunluk gösteren kazanılmış davranış yeteneği olarak tanımlanabilir. Sosyalleşme bireyin toplumun sosyal değerlerini anlamasına; bu sosyal değerler doğrultusunda kendine uygun davranışlarla uymasına, bunları sürekli geliştirerek uygulamasına dayanır. Çocuğun okul öncesi dönemde sosyal yönden gelişimi daha sonraki sosyal davranışlarına temel olacaktır. Aileler bebeğin bir başka insanla ilişki kurmasındaki ilk gelişime basamak hazırlar ve çocuğun aileyle kuracağı ilişki, ömrü boyunca kuracağı insan ilişkilerini temelini oluşturur (Nathani, Mathur & Dwivedi, 2019, s. 5221). Sosyal çevre ve sosyal gelişim ilişkisi diyagramı Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Sosyal çevre ve sosyal gelişim ilişkisi diyagramı

Şekil 7’de sosyal çevre genişledikçe çocuğun sosyal gelişim alanlarının da genişlediği belirtilmektedir. Çocuğun, ailenin sosyal değerlerini algılamaya başlaması, bunları kendine göre eleştirmesi ve davranışa dönüştürmeye çalışması sosyalleşmesinin ilk göstergelerdir. Diğer gelişim alanlarında olduğu gibi, erken çocukluk çağında kazandığı sosyal değerler ve sosyal yaşantılar daha ileri yaşlardaki sosyal gelişimin temelini

oluşturur (Ashdown & Bernard, 2012, s. 398). Çocuğun sosyalleşmesi kalıttından çok, çevrenin etkisine yani öğrenmeye dayanır. Çocuğun çevresindeki kişilerle sürekli etkileşim içinde olması, onun sosyalleşmesini sağlar. Çocuğun sosyal gelişimini iyi tanımak gerekir. Sosyal gelişme ömür boyu devam eden bir süreçtir ve okul öncesi eğitim kurumunda geçirilen süre arttıkça çocuklarda gözlenen paylaşma, işbirliği yapma, arkadaşlarıyla birlikte oynama gibi olumlu sosyal davranışların sıklığı da artmaktadır (Wang vd., 2019).

Sosyal gelişim; çocuğun içinde bulunduğu grupla ya da yaşadığı kültürdeki diğer bireylerle geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesidir. Bir grubun üyesi olmayı öğrenmek, birçok sosyal beceriyi gerektirmektedir (Cristovao, Candeias & Verdasca, 2020). Çocuğun diğer çocuklarla birlikte yetişkinin ilgisini paylaşması, okul öncesi yıllarında gerçekleşmektedir. Bu durumda küçük çocukların, kendi aile çevresindeki diğer çocuklar ve yetişkinlerle ilişki kurmayı öğrenmeleri söz konusu olmaktadır. Grup içinde birlikte çalışmayı içeren sosyal becerilerin kazanılması ile çocuklar materyalleri nasıl paylaşacaklarını, etkinliğe nasıl katılacaklarını, diğerlerini dinlemeleri gerektiğini, bazen birlikte bazen de kendi kendilerine çalışmalarının gerektiğini öğreneceklerdir (Durlak vd., 2011, 405).

Çocuklar bebeklik döneminden itibaren yaşam deneyimleri aracılığıyla kendini tanıma ve kabul etmeyi öğrenirler. Bu öğrenme sürecinde ailesi kadar dış çevrenin de çok önemli rolü bulunmaktadır. Çocuk için çevre oldukça karmaşık, çoğu zaman da anlaşılması zor ilişkilerle doludur (Wentzel, 1991). Çocuklar okul öncesi çağında kendisi ve etrafındaki insanlarla etkileşimi hakkında pek çok şey keşfeder. Çocuk üç yaşına geldiğinde eskisinden çok daha az bencil olmaktadır. Ayrıca bakım veren bireylere daha az bağımlı olurlar, bu da kendi kimlik duygularının daha güçlü ve daha güvenli olduğunun bir işareti olarak değerlendirilmektedir (Ashdown & Bernard, 2012, s. 399). Artık yan yana oynamak yerine diğer çocuklarla birlikte oynarlar, etkileşim kurarlar. Bu süreçte, herkesin tam olarak kendileri gibi düşünmediğini ve oyun arkadaşlarının her birinin, bazıları çekici bazıları da çekici olmayan pek çok benzersiz niteliğe sahip olduğunu anlamaktadırlar (Amati vd., 2018, s. 9). Ayrıca çocuk belirli çocuklara yönelir ve onlarla arkadaşlık kurmaya başlar (Wang vd., 2019). Çocuk davranışlarının daha iyi anlaşılmasına yönelik davranış sorunlarının olası nedenleri ve eylemler Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Çocuk davranışlarının daha iyi anlaşılmasına yönelik davranış sorunlarının olası nedenleri ve eylemler

İlk Olası Neden: Gelişim Aşaması		
Bu neden oluyor?	İpuçları neler?	Bakım verenler hangi önlemleri almalıdır?
Davranış gelişiminin olağan bir parçasıdır ve çocuğun gelişim aşamasına bağlıdır. Çocuk yeni bir gelişimsel beceri öğrenir ve pratik yapar	<ul style="list-style-type: none"> • Aynı gelişim aşamasında başka çocukları görür, bu şekilde davranır. • Çocuk gelişimi kitapları okur	<p><i>Rahatlamalı:</i> Bütün çocuklar bu şekilde davranır. Davranış gelişimle birlikte değişecektir. Çocuğun bu beceriyi uygulamasını güvenli hale getirmenin yollarını bulmalıdır. Bu çaba çocuğa şu mesajı verir: "Bunun önemli olduğunu biliyorum."</p> <p><i>Uygulama:</i> Belirli durumlarda ve belirli zamanlarda (başkalarına veya çocuğa zarar verilmediği sürece) davranışa izin verilmeli</p> <p><i>Durdur:</i> Davranışı rahatsız edici veya tehlikeli olduğunda durdurulmalıdır</p>
İkinci Olası Neden: Bireysel Farklılıklar		
Mizaç davranıştaki farklılıkları açıklar. Tüm çocuklar, kısmen mizaçlarına bağlı olarak dünyayı farklı şekilde deneyimlerler. Belirli bir yaştaki çocukların hepsi aynı şekilde davranmaz.	<ul style="list-style-type: none"> • Yalnızca gelişim aşamasına bağlı değildir. • Çocuğu gözlemleyerek ve çocuğun evdeki davranışları hakkında çocuğun ebeveynleriyle konuşarak çocuğun mizacı hakkında bilgi sahibi olunmalıdır	<p><i>Gözlem:</i> Her çocuğun kendine özgü tarzını gözlemleyip tanımlamalı</p> <p><i>Adapte olma:</i> Bu çocukla olan beklentileri ve etkileşimleri uyarlamalıdır. Mizaç özelliklerine dayanan uyum önemlidir</p> <p><i>Seçenekler verilmeli:</i> Mümkün olduğunda, çocukların dünyaya karşı benzersiz ifadelerine ve tepkilerine izin veren ve bunları takdir eden seçenekler sunulmalıdır.</p> <p><i>İletişim:</i> Ebeveynlerden olası açıklamaları ve çözümleri istemelidir</p>

2.5.2. Sosyal Gelişimle İlgili Kavramlar

Çocuğun sosyal becerileri diğer yakın sosyal evreyle uyumunu etkilemektedir. Okumayı öğrenmek, duyguları ve aktivite seviyelerini düzenlemeyi içerir ve çocuğun oturup bir göreve katılmasını gerektirir. Yürümeyi, yüzmeyi, koşmayı veya bisiklete binmeyi öğrenmek, aktivite düzeyini düzenlemeyi, yetişkinlerin talimatlarına uymayı, kas kontrolüne odaklanmayı ve dürtüleri kontrol etmeyi içerir. İletişim kurmayı öğrenmek, etkileşim için sosyal olarak uygun stratejilerin kullanılmasını içerir (Cristovao, Candeias & Verdasca, 2020). Çocuk kendi kendine yardım becerilerini öğrenmek, yönergeleri takip etmeyi, zorlu görevleri tamamlamak için duyguları kontrol etmeyi ve ne zaman ve nasıl yardım isteneceğini bilmeyi içerir. Okulda başarılı olmak, sınıfın beklentilerini anlamayı ve akranlarla büyük ve küçük grup etkinliklerine katılmayı gerektirir. Okuldaki başarı, erken dönemdeki olumlu sosyal-duygusal gelişimle güçlü bir şekilde bağlantılıdır; bu nedenle, erken çocukluk yıllarında sosyal-duygusal öğrenmeyi teşvik etmek kritik öneme sahiptir (Becker & Luthar, 2002, s. 197). Çocukta sosyal gelişim özelliklerinin belirginleşmesi, bazı sosyal içerikli kavramlarla açıklanmaktadır:

Benlik: Çocuk dünyaya geldiği ilk aylarda bedeniyle dış dünyayı ayırt edemez. Çevreyi kendi bedeninin bir parçası olarak algılar. Zamanla kendi bedeninin sınırlarını öğrenir, kendini tanımaya başlar. İlgi alanları arttıkça kendisinin duyguları, düşünceleri ve istekleri olan birey olduğunun farkına varır. Böylece benliğin ilk temelleri atılmış olur. Önce aile bireyleri, daha sonra çevresi ile ilgili sosyal bağlar kurarak benlik gelişimini sürdürür. Çocukluktan itibaren yeterli ilgi gören birey temel güven duygusunu kazanarak olumlu bir benlik geliştirir. Sevgi, ilgi ve güvenden yoksun olarak yetişen bireyse olumsuz ben kavramı, geliştirerek büyür (Becker & Luthar, 2002, s. 197).

Sosyalleşme-Sosyalleştirme: Bireyin içinde bulunduğu toplumda geçerli olan kural ve değer yargılarını öğrenmesi, onlarla uyum içinde olmasına sosyalleşme denir. Sosyalleştirmeyse bireye özellikle çocuğa üyesi olduğu topluluğun ya da toplumun töre, gelenek ve kültürel değerleriyle ölçülerini öğretme ve benimsetme işidir (Rapee vd., 2019, s. 124).

Sosyal Olgunluk: Bireyin anlayış, duygu tutum, beceri gibi özellikler bakımından içinde yaşadığı toplumun beklentileri doğrultusunda gösterdiği olgunluktur (Aviles, Anderson & Davila, 2005, s. 32).

Kültür: Bir toplumun duyuş, düşünüş, yaşayış bakımından diğerlerinden ayıran gelenek, görenek ve adetlerin tümüne, toplumun yaşam biçimine kültür denir (Durlak vd., 2011, 405).

2.5.3. Çocuklarında Sosyalleşme Özellikleri

Arkadaş Edinme: Bebek 5.-6. aylarda başka çocuklara tepki göstermeye başlar. Başka bir çocuğı gördüğünde ona doğru atılır ya da çekinir, gülümser ve sesler çıkarır. Bebekliğinin sonuna doğru başka çocuklarla oynaması, oyuncaklarını paylaşması ve arkadaşlarıyla kavga etmesi oldukça sık görülen davranışlardır. 2-3 yaşlarında oyun arkadaşlarını çabucak değiştirebilir ve başka bir arkadaşını sevdiğini söyleyebilir. Erken çocukluğun sonlarına doğru çocuğun ana-babasına bağlılığı çözülmekte ve dışarıdaki arkadaşlarıyla ilgilendiğı görülmektedir. Çocuğun artık uzunca bir süre beraber olduğı bir ya da iki arkadaşı vardır (Cristovao, Candeias & Verdasca, 2020).

Gruba Katılma: Çocuklar 2 yaşına kadar yalnız oynar. Diğerleriyle olan ilişkileri; taklit, birbirini seyretme ve birbirinin oyuncuğunu alma davranışı şeklinde görülür. Grup halinde oynamaya 3- 4 yaşında başlar. Oynarken birbirleriyle konuşur ve grup içinden oynamak istediklerini seçerler. Gösterdikleri ortak davranış birbirlerini seyretme ve konuşmadır. Okul çağı, öğrencinin gruplaşma çağıdır. Bir öğrencinin akran veya oyun gruplarından birine katılması hem çocuk için bir ihtiyaçtır hem de onun sosyalleşmesi için bir zorunluluktur (Amati vd., 2018, s. 7).

Çocuklarda Kavga ve Tartışmalar: Erken çocukluk çağında çocuklar, karşılaştıkları hayal kırıklığının sonucunu kavgaya bağlarlar. Özellikle ilgi merkezi olma, duygularının başka yollarla doyurulmaması halinde, kavgacılıkla bu duygularını doyurmaya çalışırlar. Oyun gruplarında sık sık kavga ederler; ama kavganın sonundaki küskünlükleri uzun sürmez, barışırlar. Ailenin çocuk üzerindeki tutumu çocuğun diğer çocuklarla arkadaşlığının olumlu ya da olumsuz yönlere eğilim göstermesine neden olur. Sevgi dolu bir ailede büyüyen çocuklar çevrelerindeki insanlarla kavga etmeden iletişim kuracaklardır. Şiddetin görüldüğü ailede yetişen çocuklar kavgacı olacaklardır. Sevgi gören çocuk sevmeyi, şiddet gören çocuk kavgayı öğrenir (Nathani, Mathur & Dwivedi, 2019, s. 5221).

İşbirliği: Yaşantısının ilk yıllarında kendini evrenin merkezi zanneden çocuklar, benmerkezcidir. Oyunları kısa sürelidir. Bütün dünyanın onun etrafında döndüğünü zanneder. 3. yaştan itibaren çevresinde diğer varlıkların bulunduğunu kabul eder. Sahip olduğu şeyleri diğer insanlarla paylaşmaya başlar. Çevresiyle iletişim kurması, kendisinin dışında bir dünyanın varlığını kabul etmesi demektir. Çevresiyle ilişkileri arttıkça sosyalleşme gelişir. Çocuğa içinde yaşadığı toplumun kurallarını ve paylaşmayı öğretmek, eğitimin görevidir. İnsanların birbirleriyle yardımlaşması, dostça yaşaması, işbirliğini gerektirir. Erken çocuklukta, oynadığı oyunun kurallarına uyan, arkadaşlarının hakkına saygı duyan çocuk, büyüdüğünde toplum kurallarına uyan sosyal bir insan olacaktır (Amati vd., 2018, s. 7).

Rekabet: İnsanların yapısında doğal yarışçılık duygusu vardır. Yarışçılık duygusu insanı başarıya götürür. Bu duygu kıskançlık boyutuna ulaşırsa kişinin kendisine ve çevresine zarar verir. Ailenin yaşadığı ortam rekabet konusunda çocuk için temel etkidir. Ailede sevgi ve hoşgörüyeye dayalı bir ortam varsa, çocuk paylaşmayı, çocuklar arası ayırım ve şiddet varsa kıskançlığı öğrenecektir. Aynı cinsten kardeşler arasında, yaş farkı fazla değilse, az veya çok rekabet görülür. Anne-baba, kardeşlerden birine daha fazla ilgi gösteriyorsa, rekabet kıskançlıkla birlikte daha da belirginleşir. Yetişkinin görevi çocuğa rekabet gerektirmeyen bir ortam sağlamaktır (Kalkan, 2021).

Kız-Erkek Çocuk İlişkileri: Çocukların arkadaşlarıyla etkileşimi iki yaşından sonra başlar ve cinsiyetle ilgili tavırlar belirir. Kendi cinsinin ve karşı cinsin özelliklerini öğrenir. Kızlar annelerini, erkekler babalarını model alırlar. Kızlar ve erkekler dört yaşına kadar birlikte oynarlar. Oyunlarında kız- erkek ayırımı yapmazlar. Kızlar oyunlarında erkek arkadaşlarına rol verebileceği gibi erkeklerde oyunlarında kız arkadaşlarına rol verebilirler (Ashdown & Bernard, 2012, s. 398).

Dört yaşından sonra çocukların kız-erkek ayırımı yaparak, kızların ve erkeklerin kendi cinsleri arasında oyun grupları kurduğu görülür. Böyle bir ayırım yapmada büyüklerin tavrı ve çocukların ilgileri önemlidir. 9-11 yaşları arasında kız-erkek arkadaşlığı yeni bir boyut kazanır. Bu dönemde kızlar kendi cinsleriyle erkeklerde kendi cinsleriyle arkadaşlık kurarlar. Kesinlikle karşı cinsi oyunlarına almazlar. Kızlar erkekleri acımasız ve kaba görürler. Kızlar ve erkekler birbirini asla çekemez ve aşağılar. Bu durum ergenlik çağına kadar devam eder. Çocukların sosyal gelişimlerini sağlıklı tamamlayabilmek için

zamanlarını yanlış geçirmek yerine yaşlılarıyla ya da farklı yaştaki çocuklarla beraber olma fırsatını değerlendirmelidirler. Dil gelişimleri için çevreleriyle iletişim içinde olmalıdırlar, çünkü dil gelişimi sosyal gelişimin önemli bir yardımcısıdır. Çocukların sosyal gelişimlerinde motive edilebilmeleri ve doğru kişileri model alabilmeleri de önemlidir. Çocuklar iyi bir sosyal düzen için, gerekli bazı davranış modellerini, tanıdıkları insanları taklit ederek deneme yanılma yoluyla öğrenirler (Aviles, Anderson & Davila, 2005, s. 32).

2.5.4. Okul Öncesi Dönemde Sosyal Gelişim

Okul öncesi yıllarda çocuklar sırayla oynamayı, oyuncak ve malzemeleri paylaşmayı, yan yana oynamayı, akranlarıyla konuşmayı, kendi duyguları ve başkalarının duyguları hakkında konuşmayı öğrenirler. Ayrıca sınıf ve ev rutinlerini bağımsız olarak takip etmeye başlarlar. Çocuklar sosyal becerileri başkalarının etkileşimini izleyerek ve yetişkinlerle ve akranlarıyla yaptıkları konuşmalar yoluyla öğrenirler. Aşağıda okul öncesi çocukların günlük olarak kullandıkları sosyal-duygusal becerilere örnekler verilmiştir:

- Çember, merkez veya kitap zamanı sırasında akranlarıyla birlikte şarkı söylemek
- Geçişler sırasında koridorda yürürken el ele tutuşmak
- Üzgün bir arkadaşına sarılmak
- Atıştırmalığı bir arkadaşınızla, kardeşinizle veya bakıcınızla paylaşmak
- Bir arkadaşla sırayla bloklardan bir kule inşa etmek
- Öğle yemeğine hazırlanırken tüm çocuklara hediye dağıtmak
- “Bunu tek başıma yaptım!” gibi açıklamalar yapmak
- Bir arkadaşına kullanmasını istediği bir oyuncak veya nesneyi vermek
- Bir öğretmene annesini veya babasını özlediğini söylemek
- Bir ebeveyn banyo yapma zamanının geldiğini söylediğinde banyo zamanına hazırlanmak
- Uzakta yaşayan bir aile üyesiyle telefonda konuşmak
- Bir aile üyesine veya öğretmenine bir şeye üzüldüğünü söylemek
- Market alışverişine gitmek, doktoru ziyaret etmek veya aile rolleri gibi rol yapma deneyimleri
- Çeşme başında sıra beklemek

Peluş bir hayvanı kestirmek için yere koymak ve akranlarına "sessiz olun, çünkü evcil hayvanım kestiriyor" demek

Zor bir bulmacayı tamamlamak

Erken çocukluk döneminde sosyal-duygusal gelişimi desteklemek ve erken çocukluk eğitim ortamlarında sıklıkla çocuklar tarafından sergilenen problem davranışları önlemek ya da azaltmak amacıyla birçok ülkede önleyici ve iyileştirici müdahale programların geliştirilmesine ve uygulanmasına yönelik bir artış ve yaygın bir çabanın olmasına karşın küçük çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini desteklemek ve problem davranışlarını önlemek amacıyla Piramit Modelinin kullanıldığı araştırma sayısı sınırlılık göstermektedir (Kalkan, 2019; Kalkan ve Rakap, 2021).

Erken çocukluk döneminde çocuklara uygun sosyal becerileri öğrenme ve uygulama fırsatlarının verilmesi önemlidir. Olumlu sosyal becerilerin geliştirilmesi, çocukların gelecekteki ilişkileri ve daha sonraki akademik başarıları için bir temel oluşturmak açısından kritik öneme sahiptir (Aviles, Anderson & Davila, 2005, s. 34). Sosyal beceriler; empati gösterme, grup etkinliklerine katılma, başkalarıyla iletişim kurma, başkalarına yardım etme ve sorunları çözme gibi davranışları içermektedir. Sosyal becerilere odaklanan eğitim müdahaleleri hem ev hem de okul ortamlarında sosyal becerileri ve akran etkileşimlerini hedefleyebilir. Ayrıca, yıkıcı davranışları olan çocukların zayıf akran ilişkilerini ve ortalamanın altında gösterdikleri akademik başarılarını düzenlemek için gereklidir (Kwon & Yawkey, 2000).

3.SONUÇ

Günümüzde erken çocukluk dönemindeki gelişim özelliklerinin yaşamı etkilemesinin önemi anlaşıldığından, erken çocukluk dönemine ilişkin yapılan araştırmalar da artmıştır. Dünya Sağlık Örgütü 0-18 yaş arasını çocukluk dönemi olarak kabul etmektedir. Doğumdan 6 yaşına kadar olan erken çocukluk deneyimleri, gelecekteki tüm öğrenme, davranış ve sağlığın temelini oluşturan beyin mimarisinin gelişimini etkilemektedir. Güçlü bir temel, çocukların iyi işleyen yetişkinler olmak için ihtiyaç duydukları becerileri geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Bir çocuğun ilk yılları yaşam boyu fiziksel, sosyal ve duygusal etkilere sahip olabilir. Olumlu deneyimler ve ortamlar küçük bir çocuğu yaşam boyu daha güçlü bir yola sokabilirken, bu gelişim yıllarında yaşanan travmatik deneyimler veya ortamlar uzun süreli, zararlı etkilere sahip olabilir. Özellikle doğumdan 3 yaşına kadar olan süre, bireysel nöronlar arasında milyarlarca bağlantının kurulduğu, beyin gelişiminin hızlı olduğu bir dönemdir. Bu gelişimi destekleyecek mekanizmalar ve müdahaleler doğumdan itibaren mevcut olmalıdır.

Erken çocukluk döneminde eğer çocuk yaşına uygun oyunlara veya hareketleri yapamıyorsa; kas tonusu zayıfsa; çocuk çelimsiz, yumuşak kaslara sahipse; sakar ise ve sürekli düşüyorsa veya takılıyorsa, insanlara veya mobilyalara çarpıyorsa; vücudunun yerini ve etrafındakileri algılayamıyorsa; oyuncakları veya boya kalemlerini kırıyorsa; zıplamaktan, sallanmaktan veya ayaklarının yerden kesilmesinden hoşlanmıyorsa; boyama yapmaktan, yap-boz yapmaktan veya makasla kesmekten hoşlanmıyorsa ve buna benzer farklılıkları var ise duyu bütünleme terapisine ihtiyacı olduğu ön görülmektedir.

Çocukların sosyal ve duygusal davranışlarını nasıl etkilediğini anlamak önemlidir. Giderek hızla değişen ve çeşitlilik gösteren bir dünyada, sosyal ve duygusal becerilerin rolü daha önemli hale gelmektedir. Bu bilgiler ışığında yaşamın en kritik dönemlerinden olan erken çocukluk döneminde duyu bütünleme çalışmalarının çocuğun özbakım becerilerine ve sosyal duygusal gelişimine etkisinin derinlemesine incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

KAYNAKLAR

- Aksakal, A. (1996). Van il merkezinde ilkokul çocuklarının sağlıklarını korumalarına ilişkin bilgi, tutum ve davranışlarının belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Van
- Almlund, M. (2011). Personality psychology and economics. *Handbook of the Economics of Education*, 4(1), 181-198 <http://doi.org/10.1016/B978-0-444-53444-6.00001-8>
- Alzahrani, M., Alharbi, M. & Alodwani, A. (2019). The effect of social-emotional competence on children academic achievement and behavioral development. *International Education Studies*, 12(12), 141-149
- Amati, V., Meggiolaro, S., Rivellini, G., & Zaccarin, S. (2018). Social relations and life satisfaction: the role of friends. *Genus*, 74(1), 7-21
- Angulo, R. F., Zuleta, N. M., Crissien-Quiroz, E., & Blumtritt, C. (2020). Sensory profile in children with autism spectrum disorder. *Archivos Venezolanos De Farmacologia y Terapeutica*, 39(1), 105–111.
- Aral, N., Kadan, G. ve Aysu, B. (2023). Preschool education in Türkiye from past to present. *Theory and Practice in Child Development*, 3(1), 138-164. <https://doi.org/10.46303/tpicd.2023.8>
- Armstrong, D. C., Redman-Bentley, D. & Wardell, M. (2013). Differences in function among children with sensory processing disorders, physical disabilities and typical development. *Pediatric Physical Therapy*, 25(3), 315-321
- Ashdown, D.M., & Bernard, M.E. (2012). Can explicit instruction in social and emotional learning skills benefit the social-emotional development, well-being, and academic achievement of young children?. *Early Childhood Educ J* 39, 397–405.
- Atchison, B. J. (2007). Sensory modulation disorders among children with a history of trauma: A frame of reference for speech-language pathologists. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 38(2), 109–116. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2007/011](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2007/011)
- Aviles, A. M., Anderson, T. R., & Davila, E. R. (2005). Child and adolescent social-emotional development within the context of school. *Child and Adolescent Mental Health*, 11(1), 32-39.
- Aydın, F., ve Ulutaş, İ. (2017). Development of self-regulation skills in preschool children. *Aksaray University Journal of Social Sciences Institute*, 1(2), 36-45.
- Bakırcıoğlu, R. (2002). Çocuk ruh sağlığı ve uyum bozuklukları. 110–113. Anı Yayıncılık. Ankara
- Balıkçı, A. (2013). Duyu bütünleme terapisinde çevresel düzenleme ve materyalin önemi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(2), 97-99

- Baltacı, A. ve Coşkun, M. K. (2019). 2023 Eğitim vizyon belgesine ilişkin öğretmen algısı, *HAYEF: Journal of Education*, 16(2), 130-155
- Banziger, T., Grandjean, D., Scherer, K.R. (2009). Emotion recognition from expressions in face, voice, and body: The Multimodal Emotion Recognition Test (MERT). *Emotion*, 9(5), 691-704
- Baranek, G. T., Watson, L. R., Boyd, B. A., Poe, M. D., David, F. J., & McGuire, L. (2013). Hyporesponsiveness to social and nonsocial sensory stimuli in children with autism, children with developmental delays, and typically developing children. *Development and Psychopathology*, 25(2), 307-320. <https://doi.org/10.1017/S0954579412001071>
- Becker, B. E., & Luthar, S. S. (2002). Social-emotional factors affecting achievement outcomes among disadvantaged students: Closing the achievement gap. *Educational Psychologist*, 37(4), 197-214.
- Bilgici, B. G., ve Deniz, Ü. (2021). Examination of the relationship between self-regulation skills and learning behaviors of 60-72 months old children. *International Journal of Field Education*, 7(1), 25-39.
- Bloomfield, F. H., Alexander, T., Muelbert, M. & Beker, F. (2017). Smell and taste in the preterm infant. *Early Human Development*, 114, 31-34
- Boyatzis, R. E. (2009). Competencies as a behavioral approach to emotional intelligence. *Journal of Management Development*, 28(9), 749-770
- Brown, B., Weitzman, M., Bzostek, S., Kavanaugh, M., Aufseeser, D., Bagley, S., Berry, D., Auinger, P. (2004). *Early Child Development in Social Context: A Chartbook*. New York: The Commonwealth Fund.
- Buck, H.G., Mogle, J., Riegel, B., McMillan, S., Bakitas, M. (2015). Exploring the relationship of patient and informal caregiver characteristics with heart failure self-care using the actor-partner interdependence model: implications for outpatient palliative care. *J Palliat Med*. 18, 1026-1032
- Büyükkınacı, A. (2010). Uğraş Terapisi (Ergoterapi). *Klinik Psikiyatri*. 13, 137-142
- Carlson, S. M. (2005). Developmentally sensitive measures of executive function in preschool children. *Developmental Neuropsychology*, 28, 595-616. https://doi.org/10.1207/s15326942dn2802_3
- Carmeli, A., Yitzhak-Halevy, M., & Weisberg, J. (2009). The relationship between emotional intelligence and psychological wellbeing. *Journal of Managerial Psychology*, 24(1), 66-78
- Carter, D. (2016). A nature-based social-emotional approach to supporting young children's holistic development in classrooms with and without walls: The social-emotional and environmental education development (SEED) framework. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 4(1), 9-24.

- Cristovao, A. M., Candeias, A. A., & Verdasca, J. L. (2020). Development of socio-emotional and creative skills in primary education: Teachers' perceptions about the Gulbenkian XXI School Learning Communities Project. *Frontiers in Education*, <https://doi.org/10.3389/feduc.2019.00160>
- Çan, G., Topbaş, M. ve Kapucu, M. (2004). Trabzon'da iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıkları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3, 170-177
- Çelik, B. ve Kamaraj, I. (2020). Investigation of the effect of the education program with child participation on the self-regulation skills of 60-72 months old children. *Marmara University Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences*, 51(51), 1-17
- Çetinkaya, S, Arslan, S. ve Nur, N. (2005). İlköğretim okulu öğrencilerinde kişisel hijyen alışkanlıkları. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 14, 229-236
- Davis, A. M., Bruce, A. S., Khasawneh, R., Schulz, T., Fox, C., & Dunn, W. (2013). Sensory processing issues in young children presenting to an outpatient feeding clinic. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 56(2), 156-160. <https://doi.org/10.1097/MPG.0b013e3182736e19>
- Demiriz, S. ve Dinçer, Ç. (2003). Okulöncesi dönem çocuklarının öz bakım becerilerinin annelerinin çalışıp çalışmama durumlarına göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 58-65.
- Demiriz, S. ve Dinçer, Ç. (2001). 5-6 yaş çocuklarının özbakım becerilerinin cinsiyet ve okul öncesi eğitim alma durumlarına göre incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 150-168.
- Dolansky, M.A., Hawkins, M.A., Schaefer, J.T., Gunstad, J., Sattar, A., Redle, J.D. (2016). Cognitive function predicts risk for clinically significant weight gain in adults with heart failure. *J Cardiovasc Nurs*. 3, 1-18
- Dunn, W. (2001). The sensations of everyday life: Empirical, theoretical, and pragmatic considerations. *American Journal of Occupational Therapy*, 55(6), 608-620
- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Dev.*, 82, 405-432
- Eeles, A. L., Spittle, A. J., Anderson, P. J., Brown, N., Lee, K. J., Boyd, R. N., & Doyle, L. W. (2013). Assessments of sensory processing in infants: A systematic review. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 55(4), 314-326. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2012.04434.x>
- Fernandez-Prieto, M., Moreira, C., Cruz, S., Campos, V., Martínez-Regueiro, R., Taboada, M. ... Sampaio, A. (2021). Executive Functioning: A Mediator Between Sensory Processing and Behaviour in Autism Spectrum Disorder. *Journal of*

Autism and Developmental Disorders, 51(6), 2091–2103.
<https://doi.org/10.1007/s10803-020-04648-4>

- Fetta, A., Carati, E., Moneti, L., Pignataro, V., Angotti, M., Bardasi, M. C. ... Parmeggiani, A. (2021). Relationship between sensory alterations and repetitive behaviors in children with autism spectrum disorders: A parents' questionnaire based study. *Brain Sciences*, 11(4), 484.
<https://doi.org/10.3390/brainsci11040484>
- Goldstein, E. B. (2019). Sensation and perception. Malkoç G. & Kardeş FG. (Çev. Ed.) Duyum ve algı (9. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ. New York, NY: Bantam Books
- Guhn, M., Emerson, S. D., Mahdavian, D., & Gadermann, A. M. (2019). Associations of birth factors and socioeconomic status with indicators of early emotional development and mental health in childhood: A population-based linkage study. *Child Psychiatry & Human Development*, 51(1), 80-93
- Gülay Ogelman, H., Koyutürk Koçer, N., ve Önder, A. (2023). Examination of 5-6 years old children's social problem solving skills with according to social status. *Theory and Practice in Child Development*, 3(1), 1-16
- Gülay-Ogelman, H. (2018). Okul öncesi dönemde akran ilişkileri. (Genişletilmiş 3. baskı). Eğiten.
- Güleç, M., Topbaş, M., Kır, T., Hasde, M. (2000). Ankara'da sosyoekonomik düzeyi farklı iki yerleşim yerindeki iki ilköğretim okulunda seçilen öğrencilerde el yıkama alışkanlıkları. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 57, 71-76
- Hay, D. F., Payne, A., & Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 84–108
- Hjelm, C.M., Brostrom, A., Riegel, B., Arestedt, K., Strömberg, A. (2015). The association between cognitive function and self-care in patients with chronic heart failure. *Heart Lung*. 44, 113–119
- Hoeve, J. (2020). Clinical evidence of vestibular dysregulation in colicky babies before and after chiropractic treatment versus non-colicky babies. Research Article.1-13. DOI: 10.21203/rs.3.rs-117516/v1.
- Iwanaga, R., Honda, S., Nakane, H., Tanaka, K., Toeda, H., & Tanaka, G. (2014). Pilot Study: Efficacy of sensory integration therapy for Japanese children with high-functioning autism spectrum disorder. *Occupational Therapy International*, 21(1), 4–11. <https://doi.org/10.1002/oti.1357>
- İvrendi, A. ve Erol, A. (2018). Developing the Self-Regulation Skills Scale for Children aged 4–6 (Teacher Form). Oral presentation presented at the 1st International Basic Education Congress, Uludag University, Bursa

- Jaarsma, T., Cameron, J., Riegel, B. & Stromberg, A. (2017). Factors related to self-care in heart failure patients according to the middle-range theory of self-care of chronic illness: a literature update. *Curr Heart Fail Rep.* 14, 71–77 <http://dx.doi.org/10.1007/s11897-017-0324-1>
- Kalkan, S. (2021). Küçük çocukların sosyal-duygusal gelişiminin desteklenmesinde Piramit Modeli. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 3 (1), 1-22. <https://doi.org/10.37233/TRSPED.2020.0110>
- Kandır, A. ve Alpan, Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum*. 10, 4(4), 33-48
- Kankaras, M. (2017). Personality matters: Relevance and assessment of personality characteristics. *OECD Education Working Papers*, No. 157, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/8a294376-en>
- Kara, B. (2001). Öz-Bakım tanımı ve kavramsal yönü. *Sendrom Aktüel Aylık Tıp Dergisi*, 13(7), 105-108
- Karim, A. E. & Mohammed, A. H. (2015). The effectiveness of the sensory integration program in motor skills in children with autism. *Egyptian Journal of Medical Human Genetics*, 16 (4), 375-380
- Kaynak, H., Altun, M., Özer, M. & Akseki, D. (2015). Sporda propriosepsiyon ve sıcak - soğuk uygulamalarla ilişkisi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 10(1), 10-35.
- Kıral, B. ve Çilek, A. (2020). 2023 Vizyon Belgesi'nin karakter eğitimi bakımından değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 49(225), 5-22.
- Kuru Turaşlı, N. (2014). *Okul öncesi eğitimin tanımı kapsamı ve önemi*. Okul Öncesi Eğitime Giriş, ed. Gelengül Haktanır, Anı Yayınları, Ankara.
- Kwon, J. & Yawkey, T. (2000). Principles of Emotional Development and Children's Pretend Play. *International Journal of Early Childhood*, 32(1), 9-13.
- LaFontana, K. M., & Cillessen, H. N. (2002). Children's perceptions of popular and unpopular peers: A multimethod assessment. *Developmental Psychology*, 38, 635–647
- Lahunta, A. & Glass, E. (2009). Vestibular system special proprioception. *Veterinary Neuroanatomy and Clinical Neurology*, 319–347 <https://doi.org/10.1016/B978-0-7216-6706-5.00012-3>
- Lindsey, E. W. (2019). Frequency and intensity of emotional expressiveness and preschool children's peer competence. *The Journal of Genetic Psychology*, 180(1), 45-61
- Little, L. M., Freuler, A. C., Houser, M. B., Guckian, L., Carbine, K., David, F. J., & Baranek, G. T. (2011). Psychometric validation of the sensory experiences

- questionnaire. *The American Journal of Occupational Therapy*, 65(2), 207–210. <https://doi.org/10.5014/ajot.2011.000844>
- Loeb, S., Bridges, M., Bassok, D., Fuller, B., & Rumberger, R. W. (2007). How much is too much? The influence of preschool centers on children’s social and cognitive development. *Economics of Education Review*, 26, 52–66. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2005.11.005>
- Lyons-Warren, A. M., McCormack, M. C., & Holder, J. L., Jr. (2022). Sensory processing phenotypes in Phelan-McDermid syndrome and SYNGAP1-related intellectual disability. *Brain Sciences*, 12(2), 137. <https://doi.org/10.3390/brainsci12020137>
- McCaleb, A. & Cull, V. (2000). Sociocultural influences and self care practices of middle adolescents. *Journal of Pediatric Nursing*, 15(1), 30-35
- McClelland, M. M., Cameron, C. E., Connor, C. M., Farris, C. L., Jewkes, A. M., & Morrison, F. J. (2007). Links between behavioural regulation and preschoolers’ literacy, vocabulary, and math skills. *Developmental Psychology*, 43, 947–959
- Miller, L. J., Anzalone, M. E., Lane, S. J., Cermak, S. A. & Osten, E. T. (2007). Concept evolution in sensory integration: A proposed nosology for diagnosis. *American Journal of Occupational Therapy*, 61(2), 135-140
- Millî Eğitim Bakanlığı Raporu (2021). OECD sosyal ve duygusal beceriler araştırması Türkiye ön raporu. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi. Millî Eğitim Bakanlığı
https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/07170836_No19_-_OECD_Sosyal_ve_Duygusal_Beceriler_Arastirmasi.pdf
- Moyes, R. (2010). Building sensory friendly classrooms to support children with challenging behaviours, Texas: Sensoryworld.
- Nathani, N., Mathur, G., & Dwivedi, G. (2019). Social responsibility and academic achievement: A perceptual learning. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(1), 5221-5226
- Nesayan, A., & Asadi Ganomani, R. (2016). Relationship between sensory processing patterns and behavioral regulation in autistic children. *European Psychiatry*, 33, 439-451. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2016.01.1270>
- OECD (2019). Preparing for the changing nature of work in the digital era. <https://www.oecd.org/going-digital/changing-nature-of-work-in-the-digital-era.pdf> adresinden erişildi.
- Oktay, A. (2004). Yaşamın sihirli yılları. İstanbul: Epsilon
- Orem, D. E., (2001). Self-care deficit theory of nursing: concepts and applications (7th ed. pp.99-135). USA: Mosby-Year Book

- Öğretir A. D. (2019). Çocuk Gelişimi. Ankara: Epsilon yayınları
<https://doi.org/10.14527/9786050370560>
- Önsüz, M. ve Hıdıroğlu, S. (2008). İstanbul'da iki farklı ilköğretim okulu öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıklarının belirlenmesi. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 9, s. 9-17
- Özakın, S. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda duyu bütünleme eğitiminin proprioseptif duyu, motor performans ve duyu profili üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs.
- Payton, J., Weissberg, R. P., Durlak, J. A., Dymnicki, A. B., Taylor, R.D., Schellinger, K. B., & Pachan, M. (2008). The positive impact of social and emotional learning for kindergarten to eighth-grade students: Findings from three scientific reviews. Chicago, IL: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. 30.09.2023 tarihinde <https://www.casel.org> adresinden erişilmiştir.
- Pelletier, J., & Corter, C. (2005). Toronto first duty: Integrating kindergarten, childcare and parenting support to help diverse families connect to schools. *Multicultural Education*, 13(2), 30–37.
- Poyraz, H., Dere, H. (2001). Okul öncesi eğitiminin ilke ve yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Prinstein, M. J., & Cillessen, A. H. (2003). Forms and functions of adolescent peer aggression associated with high levels of peer status. *Merrill-Palmer Quarterly*, 49, 310–342
- Proske, U. & Gandevia, S. C. (2012). The proprioceptive senses: Their roles in signaling body shape, body position and movement, and muscle force. *Physiological Review*, 92: 1651– 1697 <https://doi.org/10.1152/physrev.00048.2011>
- Rapee, R. M., Oar, E. L., Johnco, C. J., Forbes, M. K., Fardouly, J., Magson, N. R., & Richardson, C. E. (2019). Adolescent development and risk for the onset of social-emotional disorders: A review and conceptual model. *Behaviour Research and Therapy*, 123, 103501
- Riegel, R., Dunbar, S. B. & Fitzsimons, D. (2019). Self-care research: Where are we now? Where are we going? *Int. J. Nurs. Stud.*, <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2019.103402>
- Rine, R. M. & Wiener-Vacher, S. (2013). Evaluation and treatment of vestibular dysfunction in children. *Neuro Rehabilitation*, 32(3), 507-518 <https://doi.org/10.3233/NRE-130873>
- Rebello, B. (2012). Key to equality: early childhood development, the consultative group on early childhood care and development task force for the post 2015 development agenda.

- Roberts, B.W. (2007). The power of personality: the comparative validity of personality traits, socioeconomic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes”, *Perspectives on Psychological Science*, 2(4), 313-345, <http://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2007.00047.x>
- Rubin, K., Bukowski, W., & Laursen, B. (2009). Handbook of peer interactions, relationships, and groups. Guilford
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. *Çocuk ve Medeniyet*, 1(2), 43-56.
- Sarı, O. (2003). 6-9 yaş zihinsel engelli çocukların annelerine öz bakım ve bazı temel becerileri kazandırmak için bir eğitim programı. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sarıkaya, A. G. (2001). İlköğretim çağındaki çocuklarda el hijyeni. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Schaaf, R. C. & Miller, L. J. (2005). Occupational therapy using a sensory integrative approach for children with developmental disabilities. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 11(2), 143-148
- Schoeps, K., Villanueva, L., Prado-Gascó, V. J., & Montoya-Castilla, I. (2018). Development of emotional skills in adolescents to prevent cyberbullying and improve subjective well-being. *Frontiers in Psychology*, doi:10.3389/fpsyg.2018.02050
- Schoon I., & Polek, E. (2011). Teenage career aspirations and adult career attainment: The role of gender, social, background and general cognitive ability. *International Journal of Behavioral Development*, 35(3), 210-217. doi:10.1177/0165025411398183
- Senemoğlu, N. (2008). Gelişim öğrenme ve öğretim. Ankara: Gazi
- Senemoğlu, N. (1994). Okul öncesi eğitim programları hangi yeterlilikleri kazandırmalıdır. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 21-30
- Sidar, E. A. ve Öztop, D. B. (2017). Duyu bütünleme terapisi. *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi-Özel Konular*, 3(2), 153-162
- Smythe, T., Zuurmond, M., Tann, C. J., Gladstone, M., & Kuper, H. (2021). Early intervention for children with developmental disabilities in low and middle-income countries - the case for action. *International Health*, 13(3), 222-231
- Swain, W. A., Springer, M. G. & Hofer, K. G. (2015). Early grade teacher effectiveness and pre-K effect persistence: evidence from tennessee. *AERA Open*, 1. <https://doi.org/10.1177/2332858415612751>

- Szewczyk-Sokolowski, M., Bost, K. K., & Wainwright, A. B. (2005). Attachment, temperament, and preschool children's peer acceptance. *Social Development*, 14(3), 379–397
- Şahin, M., Vural, S., Vural, D., Yüksel, S., Yıldız, F. ve Aslan, D. (2008). 6-14 yaş grubu çocuklarda el yıkama ile ilgili bir müdahale çalışması. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 7, s. 65-70.
- Şeker, F.S. (2019). Entelektüel yetersizliği olan çocuklarda hareket eğitiminin denge becerilerine etkisi. Doktora tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Manisa
- Tauman, R., Avni, H., Drori-Asayag, A., Nehama, H., Greenfeld, M., & Leitner, Y. (2017). Sensory profile in infants and toddlers with behavioral insomnia and/or feeding disorders. *Sleep Medicine*, 32, 83–86
- Taygur, Altıntaş, T. ve Yılmaz, Y. (2015). Bebeklik ve ilk çocukluk döneminde (0-36 Ay) gelişim duyuların gelişimi ve desteklenmesi. Yıldız Bıçakçı M. (Ed.), *Duyuların gelişimi ve desteklenmesi içinde* (305-338). Ankara: Eğiten Kitap Yayınevi.
- Temiz, G., ve Girgin Büyükbayraktar, Ç. (2014). The Relationship between the self-care skills of children attending preschool and perfectionisms of their mothers. *Middle Eastern ve African Journal of Educational Research*, 11, 4-25
- Tol, S., Alhani, A., Shojaeazadeh, F., Sharifirad, D., Moazam, G. (2015). An empowering approach to promote the quality of life and self-management among type 2 diabetic patients. *J. Educ. Health Promot.* 4, 13-28
- Turhan, A. (2018). Spastik diplejik serebral palsili çocuklarda duyu bütünleme programı ile konvansiyonel egzersiz tedavisinin; Spastisite, denge ve motor fonksiyona etkisi. Yüksek lisans tezi. Haliç Üniversitesi, İstanbul
- Tuzcuoğlu, N., Azkeskin, K., Niran, Ş., & Özkan, S. (2020). Examining the relationship between preschool children's self-regulation skills and their game preferences. *International Karamanoğlu Mehmetbey Journal of Educational Research*, 2(1), 1-7
- Türnüklü, A. (2004). Okullarda sosyal ve duygusal öğrenme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 37, 136-152
- UNICEF (2020). Every child is protected from violence and exploitation. Global Annual Results Report. <https://www.unicef.org/media/102461/file/Global-annual-results-report-2020-goal-area-3.pdf>
- Ünal, M. ve Aral, N. (2014). An investigation on the effects of experiment based education program on six years olds' problem solving skills. *Education and Science*, 39(176), 279-291.

- Ünalın, D., Şenol, V., Öztürk, A. (2006). Meslek yüksek okulu öğrencilerinin özbakım gücü düzeylerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 13, s.95-102.
- Ünay, O.S., Doenyas, C., Ekici, B., Gönen, I., Tatlı, B. (2020). Sensory problems in Turkish children with autism spectrum disorder. *Çocuk Dergisi - Journal of Child*. 20(2), 59-65. <https://doi.org/10.26650/jchild.2020.2.773059>
- Varol, N. (2005). Beceri öğretimi ve özbakım becerilerinin kazandırılması. Ankara: Kök
- Varol, N. (2014). Öz bakım becerilerinin öğretimi. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Vellone, E., Dagostino, F., Buck, H.G. (2015). The key role of caregiver confidence in the caregiver's contribution to self-care in adults with heart failure. *Eur J Cardiovasc Nurs*. 14, 372–381
- Venter, L. (2022). A systems perspective on early childhood development education in South Africa. *ICEP*. 16(7), 2-25
- Wang, Y., Yang, Z., Zhang, Y., Wang, F., Liu, T., & Xin, T. (2019). The effect of social-emotional competency on child development in Western China. *Frontiers in Psychology*, doi: 10.3389/fpsyg.2019.01282
- Washburn, I., Acock, A., Vuchinich, S., Snyder, F., Li, K., Ji, P., Day, J., DuBois, D., & Flay, B. (2011). Effects of a social-emotional and character development program on the trajectory of behaviours associated with social emotional and character development: Findings from three randomized trials. *Prevention Science*, 12, 314-323. doi:10.1007/s11121-011-0230-9
- Weisman, H., Parush, S., Apter, A., Fennig, S., Benaroya-Milshtein, N., & Steinberg, T. (2018). A study of sensory dysregulation in children with tic disorders. *Journal of Neural Transmission*, 125(7), 1077–1085. <https://doi.org/10.1007/s00702-018-1858-4>
- Weissberg, R. P., & Greenberg, M. T. (1998). School and community competence-enhancement and prevention programs. I. E. Siegel & K. A. Renninger (Vol. Eds.), *Handbook of child psychology*. Vol. 4. Child psychology in practice (5. basım., ss. 877–954) içinde. New York: Wiley
- Wentzel, K. (1991). Social competence at school: Relation between social responsibility and academic achievement. *Review of Educational Research*, 61(1), 1-24
- Yardımcı-Lokmanoğlu, B. N., Mutlu, A., ve Livanelioğlu, A. (2021). The early spontaneous move-ments, and developmental functioning and sensory processing outcomes in toddlers born preterm: A prospective study. *Early Human Development*, 163, 105508.
- Yeung, L. H. J., & Thomacos, N. (2020). Assessments of sensory processing in infants and children with autism spectrum disorder between 0–12 years old: A scoping

review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 72, 101517.
<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2020.101517>

- Yılmaz, E. (2012). 60-72 aylık çocukların duyguları anlama becerilerinin sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Yılmaz, G. (2011). Yatılı ilköğretim bölge okulu 1. kademe öğrencilerine verilen öz-bakım becerileri eğitiminin öğrencilerin öz-bakım becerilerine etkisi. Yüksek lisans tezi. Uşak Üniversitesi. Uşak.
- Yılmaz, E. ve Özkan, S. (2009). Bir ilçedeki iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıklarının karşılaştırılması. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 10, 19-34
- Yükselen, A. ve Aldış, B. (2020). Duyusal gelişim. Aral, N., Temel, Z. F. (Ed.), Çocuk gelişimi içinde (94-111) Ankara: Hedef yayıncılık
- Zembat, R., Tunçeli, H. İ. ve Yavuz, E. A. (2016). Safety of pre-schools: physical, psychological and sanitary characteristics. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 225- 236.
- Zhai, F., Raver, C. C., & Jones, S. M. (2012). Academic performance of subsequent schools and impacts of early interventions: Evidence from a randomized controlled trial in Head Start settings. *Children and Youth Services Review*, 34, 946–954. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2012.01.026>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Elif ERKAN

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : 2011, Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2024 KTO Karatay Üniversitesi Çocuk Gelişimi Tezsiz Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İŞ DENEYİMİ

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

2011-2012, Öğretmen, MEB Gelincik Anaokulu (Gezici Anaokulu Sınıfı)

2012-2014, Öğretmen, MEB Hayme Ana Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

2014-2015, Öğretmen, Buharkent Çok Programlı Anadolu Lisesi

2014-2015, Öğretmen, Murat-Hale Küçükkoğlu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

2015-2017, Öğretmen, Yunus Emre Anaokulu Efeler/AYDIN

2017-2018, Öğretmen, Efe Emir Ayşe Çetin Anaokulu Efeler/AYDIN

2018-2019, Öğretmen, Yunus Emre Anaokulu Efeler/AYDIN

2019-2020, Öğretmen, Murat-Hale Küçükkoğlu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

2021-2023, Öğretmen, Hakkı Atamulu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi